ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ

ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»

ВІННИЦЬКИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ

Кафедра реабілітаційних технологій

Освітня програма «Соціальна робота»
Спеціальність: 231 «Соціальна робота»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «бакалавр»

«ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ПРОГРАМИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ЗА ПРИНЦИПОМ «РІВНИЙ-РІВНОМУ»

Здобувача освіти:
Яковенко Дмитро Дмитрович

Науковий керівник:
к. псих. н., Прасол Д.В.

Рецензент:
д.пед.н., доц. Султанова Н.В.

Допущено до захисту рішенням кафедри реабілітаційних технологій
Протокол №10 від « 20 »травня 2026р.
Завідувач кафедри _____Башинська О.І.

Вінниця 2026

ЗМІСТ

ВСТУП…… 3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ …… 7

1.1. Громадська активність молоді як соціально-педагогічний феномен: сутність, структура та рівні сформованості……..... 7

1.2. Неформальна освіта та принцип «рівний-рівному» як ефективні інструменти розвитку соціальних компетенцій молоді. …… 17

Висновки до розділу 1 …… 21

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ВИВЧЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ ГРОМАДСЬКОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ …… 25

2.1. Організація та методика констатувального етапу дослідження на базі молодіжної громадської організації…….. 25

2.2. Аналіз результатів діагностики початкового рівня сформованості громадської активності в учасників експериментальної та контрольної груп. …… 33

Висновки до розділу 2 …….. 41

РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ТА АПРОБАЦІЯ ПРОГРАМИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ З ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ……... 44

3.1. Розробка та впровадження програми неформальної освіти за принципом «рівний-рівному». …. …….. 44

3.2. Аналіз ефективності реалізованої програми та методичні рекомендації щодо формування громадської активності молоді …….. 50

Висновки до розділу 3…… 58

ВИСНОВКИ…… 60

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ …….. 65

ДОДАТКИ …….. 72

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах глибоких соціальних трансформацій, які переживає Україна, ключовим фактором стійкості та подальшої відбудови держави є розвиток активного громадянського суспільства. Провідну роль у цих процесах відіграє молодь – рушійна сила змін, носій демократичних цінностей та майбутнє нашої нації. Залучення молодих людей до громадського життя, волонтерства, реалізації соціальних ініціатив є не лише важливим елементом їхньої соціалізації, а й стратегічним завданням для зміцнення країни. Саме тому пошук ефективних механізмів формування громадської активності молоді набуває сьогодні особливої гостроти.

Традиційні підходи до громадянського виховання в системі формальної освіти часто виявляються недостатньо гнучкими та не відповідають запитам і потребам сучасної молоді. На противагу цьому, все більшої ваги набуває неформальна освіта, що базується на принципах добровільності, практичної спрямованості та інтерактивності. Особливо дієвим у цьому контексті є освітній принцип «рівний-рівному», який передбачає передачу знань та навичок через однолітків-лідерів. Такий підхід руйнує комунікаційні бар’єри, підвищує рівень довіри та мотивації, створюючи сприятливе середовище для розвитку соціальних компетенцій, критичного мислення та відповідальної громадянської позиції.

Потенціал неформальної освіти, у тому числі, у громадянському вихованні, а також ефективність використання принципу «рівний-рівному» розкрито вітчизняними вченими та дослідниками О. Балакірєвою, О. Безносюк, Л. Гриценок, Н. Лещук, О. Лісовець, Н. Павлик, Т.Семініною, Ю. Стребковою, А. Тютюнник та іншими.

Питання громадянського виховання молоді, сприяння розвитку в них громадської активності розкрито у працях М. Бабкіної, П. Вербицької, В. Гладун, І. Жадан, К. Журби, О. Карпенко, Л. Ковальчук, О. Корнієвського, О. Петренко, О. Цицик та інших.

Фундаментом для розкриття означених аспектів є праці з теорії та практики соціальної роботи авторів О. Безпалько, А. Капської, І. Звєрєвої та ін., а також Закони України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2019 р.) й «Про основні засади молодіжної політики» (2021 р.). Однак, попри визнання потенціалу неформальної освіти та принципу «рівний-рівному», а також нагальній необхідності формування у молодого покоління громадянської активності, обґрунтованих у фундаментальних підручниках й офіційних документах в Україні, існує суперечність між високим суспільним запитом на активну, свідому молодь та недостатньою розробленістю комплексних, науково обґрунтованих програм, спрямованих на формування її громадської активності. Діяльність громадських організацій та молодіжних центрів часто потребує перевіреного методичного інструментарію. Це й зумовлює актуальність нашого дослідження, яке спрямоване на розробку, апробацію та оцінку ефективності такої програми.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність програми неформальної освіти, побудованої за принципом «рівний-рівному», як засобу формування громадської активності молоді.

Об’єкт дослідження: процес формування громадської активності молоді.

Предмет дослідження: програма неформальної освіти за принципом «рівний-рівному» як засіб формування громадської активності молоді.

Відповідно до мети були поставлені такі **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати стан дослідження проблеми у науковій літературі та визначити сутність, структуру й критерії сформованості громадської активності молоді.
2. Розкрити потенціал неформальної освіти та освітнього підходу «рівний-рівному» у процесі розвитку соціальних компетенцій молоді.
3. Розробити діагностичний інструментарій та на його основі визначити початковий рівень сформованості громадської активності молоді в експериментальній та контрольній групах.

4. Розробити та апробувати програму неформальної освіти, спрямовану на формування громадської активності молоді за принципом «рівний-рівному».

5. Здійснити порівняльний аналіз результатів дослідження, перевірити ефективність розробленої програми та сформулювати методичні рекомендації для соціальних працівників та фахівців у галузі соціальної роботи з молоддю.

Для досягнення поставленої мети та розв'язання визначених завдань було використано комплекс взаємопов'язаних теоретичних та емпіричних методів дослідження.

Серед **теоретичних методів** використано: *аналіз, синтез та систематизація* наукової психолого-педагогічної та соціальну літератури з проблеми дослідження для уточнення ключових понять («громадська активність», «неформальна освіта», «принцип рівний-рівному»), розкриття їхньої сутності та структури; *порівняльний аналіз* для вивчення різних підходів до організації громадянського виховання молоді та виявлення переваг неформальної освіти; *узагальнення* для формулювання теоретичних висновків та обґрунтування моделі програми, спрямованої на формування громадської активності; *моделювання* для розробки структури та змістового наповнення програми неформальної освіти, визначення форм та методів роботи. А також використано емпіричні методи, такі як-от: *експеримент* (констатувальний, формувальний та контрольний етапи) для перевірки ефективності розробленої програми неформальної освіти в реальних умовах роботи молодіжної громадської організації; *діагностичні методи* для визначення рівнів сформованості компонентів громадської активності (когнітивного, мотиваційно-ціннісного, поведінкового) учасників дослідження. Для цього використовувались: *анкетування* з метою виявлення обізнаності молоді у сферах громадського життя, її ціннісних орієнтацій та готовності до соціально значущої діяльності; *тестування* для з'ясування мотиваційного профілю особистості респондентів, який є визначальним для прояву їхньої громадської активності.; *опитування* (у формі структурованих бесід) для

глибшого вивчення мотивації, інтересів та ставлення молоді до участі у громадських ініціативах; *включене спостереження* під час реалізації програми для фіксації змін у поведінці, комунікації та взаємодії учасників; а також серед емпіричних методів дослідження нами використовувалися *методи математичної статистики* для кількісної обробки отриманих даних, їх порівняльного аналізу та підтвердження статистичної значущості результатів дослідження.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблено та апробовано програму неформальної освіти з формування громадської активності молоді, яка може бути впроваджена в діяльність молодіжних центрів, громадських організацій та освітніх установ; сформовано комплекс діагностичних методик для визначення рівня сформованості громадської активності, який може бути використаний соціальними працівниками для моніторингу та оцінки ефективності соціально-виховної роботи з молоддю; а також підготовлено методичні рекомендації, що допоможуть фахівцям соціальної сфери ефективно використовувати технології неформальної освіти та принцип «рівний-рівному» у своїй практичній діяльності.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження висвітлено у статті Яковенко Д. Розвиток соціальних компетенцій молоді засобами неформальної освіти. Практична складова освітньої програми майбутнього фахівця в умовах воєнного стану в Україні: особливості, пріоритети, перспективи: Збірник тез за результатами проходження практичної складової освітніх програм. Випуск 6. Частина 2 / За заг.ред. Анни Старєвої. Миколаїв: МІРЛ та МФК Університету «Україна», 2026 С. 321–326

Структура дипломної роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів та висновків до кожного, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків до роботи.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ

1.1. Громадська активність молоді як соціально-педагогічний феномен: сутність, структура та рівні сформованості

В умовах докорінних суспільних трансформацій, які переживає сучасна Україна, питання формування дієвого громадянського суспільства набуває виняткової значущості. Рушійною силою цього процесу виступає молодь, чия енергія, інноваційність та ціннісні орієнтації визначатимуть вектор розвитку держави на десятиліття вперед. Саме тому наукове осмислення феномену громадської активності молоді, її сутності, структурних компонентів та умов ефективного формування є одним із пріоритетних завдань сучасної соціальної роботи та науки. Здатність молодих людей брати на себе відповідальність за долю своєї громади та країни, виявляти ініціативу та брати участь у вирішенні соціально значущих проблем є не лише показником їхньої зрілості, а й запорукою стійкості демократичних інститутів та успішної повоєнної відбудови.

Громадську активність молоді можна розглядати й як багатогранний, але лише суто соціальний феномен, що відображає процеси, які відбуваються в суспільстві. Однак, у контексті нашого дослідження, метою якого є цілеспрямований вплив на її розвиток, доцільно розглядати її саме як соціально-педагогічний феномен – тобто як якість особистості, що піддається формуванню та розвитку в процесі спеціально організованої виховної діяльності.

Отже, для глибокого розуміння сутності громадської активності вважаємо за доцільне розглянути її через призму ключових понять «активність» та «соціальна активність». Так, у психолого-педагогічній науці «активність» розглядається як іманентна властивість особистості, її

здатність до цілеспрямованої, ініціативної зміни навколишньої дійсності та самої себе.

У широкому психологічному визначенні активність – це «загальна характеристика живих істот; джерело перетворення або підтримання ними життєво значущих зв'язків з навколишнім світом». Для людини «активність набуває форми діяльності, яка усвідомлюється і спрямована на досягнення свідомо поставлених цілей» [36].

В українському педагогічному словнику активність особистості трактується як «діяльне ставлення людини до світу, здатність людини до перетворень дійсності, що виявляється в інтенсивності, напруженості та результативності її діяльності, поведінки, спілкування. Це риса характеру, що проявляється в енергійній, посиленій діяльності, у прагненні до практичних дій» [14, с. 19]

Отже, це не просто реакція на зовнішні стимули, а свідома, внутрішньо детермінована діяльність. Соціальна активність є вищим рівнем прояву активності особистості, що реалізується у сфері суспільних відносин і спрямована на перетворення соціального середовища.

«Соціальну активність можна визначити як свідому та добровільну діяльність особистості, спрямовану на взаємодію із суспільством та вирішення його проблем. Це не просто пристосування до наявних умов, а ініціативне прагнення змінити соціальне середовище або допомогти іншим людям, керуючись суспільно значущими мотивами та цінностями. Така активність виявляється в реальних вчинках, участі у громадських організаціях чи волонтерстві» [21; 24-25].

Таким чином *громадська активність* виступає як специфічна форма соціальної активності, що характеризується низкою ключових ознак, серед яких, насамперед, це добровільність та ініціативність.

У науковій літературі (П. Вербицька, К. Журба, Л. Ковальчук) громадська активність визначається як «інтегративна якість особистості, що виявляється у

готовності та здатності до конструктивної, добровільної участі у житті суспільства з метою його вдосконалення» [9; 23; 28].

Проте, на основі аналізу наукових праць українських дослідників можна виокремити декілька ключових підходів до визначення сутності громадської активності молоді.

Так, П. Вербицька тлумачить її як інтегративну якість особистості. Тобто вчена розглядає громадську активність не просто як поведінку, а як складну внутрішню характеристику молодої людини. На її думку, це якість, що поєднує в собі:

- Знання та переконання щодо необхідності участі в житті суспільства.
- Стійку мотивацію та ціннісне ставлення до демократичних ідеалів та допомоги іншим.
- Внутрішню готовність та практичну здатність ініціювати та реалізовувати соціально корисні справи [9].

Тобто, за П. Вербицькою, це не стільки окремі вчинки, скільки стійка особистісна позиція, що проявляється в діях.

Громадську активність як складову громадянської компетентності розглядає К. Журба. Дослідниця розкриває це поняття в ширшому контексті громадянського виховання. Вона пов'язує громадську активність зі сформованістю у молоді громадянської компетентності. З цієї точки зору, активність – це «діяльнісний прояв такої компетентності. Вона визначається через:

- здатність застосовувати свої знання про суспільство на практиці;
- вміння брати участь у житті місцевої громади та держави;
- демонстрацію відповідальної поведінки та поваги до прав інших людей» [23].

Таким чином, відповідно до поглядів К. Журби громадянська активність – це показник того, наскільки молода людина здатна бути дієвим та ефективним громадянином.

Через призму волонтерської діяльності розглядає феномен громадянської активності О. Карпенко. Оскільки наукові інтереси авторки зосереджені на волонтерстві, вона визначає громадську активність переважно через цю її ключову форму. Отже, в її розумінні громадянська активність це:

– свідома, добровільна та безкорислива діяльність на благо інших людей чи суспільства;

– практичний вияв гуманістичних цінностей та соціальної відповідальності;

– спосіб самореалізації та набуття важливих соціальних навичок через суспільно корисну працю [26].

Тобто, як ми бачимо, О. Карпенко робить наголос на практичному, діяльнісному та альтруїстичному аспекті цього феномену.

У працях автора О.Лісовець громадська активність тісно пов'язується з організованими формами молодіжної участі. Вона розглядає її як: ініціативну участь молоді в роботі дитячих та молодіжних громадських об'єднань; спосіб реалізації соціальних ініціатив через колективну, командну діяльність, а також як механізм соціалізації та набуття досвіду самоврядування і взаємодії в структурованій групі [34]

Отже, хоча єдиного, універсального визначення не існує, проаналізовані підходи мають спільне ядро: громадська активність – це завжди добровільна, свідома та соціально спрямована діяльність. Однак різні автори роблять акцент на різних її гранях: на розгляді її як якості, здатності, волонтерстві або участі в об’єднаннях.

Проти, попри різні тлумачення цього соціально-педагогічного феномену, зауважимо на спільності підходів у тому, що громадська активність, по-перше, ґрунтується на внутрішній мотивації особистості, її власному бажанні діяти, а не на зовнішньому примусі чи очікуванні матеріальної винагороди. По-друге, це соціальна спрямованість. Діяльність активної молодої людини націлена не на задоволення суто особистих потреб, а на досягнення суспільно корисної мети, вирішення проблем місцевої громади чи суспільства в цілому. По-третє,

це свідомий характер. Активність передбачає розуміння особистістю мети, засобів та можливих наслідків своїх дій, а також усвідомлення своєї ролі та відповідальності.

Важливо розмежовувати громадську активність із суміжними поняттями. Якщо громадянськість є більш статичною якістю, що відображає правовий, моральний та психологічний зв'язок людини з державою, то громадська активність – це динамічний, діяльнісний прояв цієї якості. Відповідно до визначення у Енциклопедії освіти, політична активність – це форма суспільної діяльності людини, яка спрямована безпосередньо на сферу влади та управління державою. Суть такої активності полягає у прагненні вплинути на прийняття політичних рішень, змінити або підтримати існуючий політичний устрій. Вона виявляється через реальні дії: участь у виборах, членство в партіях, відвідування мітингів або ж участь в управлінні державними справами [21]. Отже, політична активність є вужчим поняттям і стосується переважно сфери боротьби за державну владу, тоді як громадська активність охоплює значно ширший спектр діяльності: соціальну, екологічну, культурну, правозахисну тощо.

Таким чином, можна узагальнити, що *громадська активність молоді* – це соціально-педагогічний феномен, що являє собою добровільну, свідому та цілеспрямовану діяльність молодих людей, орієнтовану на реалізацію суспільно значущих ініціатив та вирішення проблем на рівні місцевої громади та держави в цілому.

Для ефективного формування та діагностики громадської активності необхідно чітко розуміти її внутрішню будову. Більшість дослідників [9; 23] сходяться на думці, що цей феномен має складну, багатокомпонентну структуру. Серед вище згаданих дослідників структуру громадянської активності розглядали П.Вербицька й К.Журба, проте вони використовували різні ключові підходи у структуруванні цього феномені, особистісно-орієнтований у першій дослідниці, та компетентнісний, у другій.

Так, П. Вербицька розглядає громадську активність як інтегративну якість особистості і, відповідно, її структура відображає основні сфери особистості (свідомість, почуття, поведінка). У її моделі чітко простежуються такі компоненти: когнітивно-пізнавальний компонент (сюди авторка включає не просто суму знань про суспільство, державу, права та обов'язки, а й розуміння соціальних проблем, усвідомлення своєї ролі в громаді та здатність до критичного аналізу інформації), ціннісно-мотиваційний компонент (тут авторка робить акцент на сформованій системі цінностей (патріотизм, демократія, гуманізм), наявності стійких мотивів до суспільно корисної діяльності, почутті соціальної відповідальності та емпатії) й діяльнісно-поведінковий компонент (сюди авторкою відносяться не лише сам факт участі у громадських справах, а й володіння необхідними вміннями та навичками: комунікативними, організаторськими, вмінням працювати в команді та відстоювати свою позицію) [9].

К. Журба підходить до цього питання через призму компетентнісного підходу, розглядаючи громадську активність як ключовий показник сформованості громадянської компетентності. Структура компетентності за К.Журбою є багатокомпонентною і також, як й у П.Вербицькій, включає когнітивний (згнаннєвий) компонент, мотиваційно-ціннисний (або аксіологічний) й діяльнісно-практичний компонент громадської компетентності [23].

Отже, враховуючи найбільш поширений підхід, що виокремлює три взаємопов’язані компоненти, виділимо також у структурі громадянської активності такі ***три компоненти***, як-от когнітивний, мотиваційно-ціннісний та поведінковий (діяльнісно-практичний):

1. Когнітивний компонент – це система знань, уявлень та переконань, що є інтелектуальною основою громадської активності. Виокремлюючи когнітивний компонент громадської активності, ми базуємося на праці української дослідниці К.Журби, яка розглядає його також як фундамент, на якому будується подальша активність. К. Журба розглядає когнітивний

компонент громадської активності як систему знань про суспільство і державу, правові норми та моральні цінності, а також усвідомлення особою своєї належності до спільноти, що виступає необхідною умовою для прийняття виважених рішень і здійснення свідомих вчинків [23]. Ми включаємо у зміст когнітивного компоненту:

Знання про суспільство та державу: розуміння принципів демократії, функціонування державних інститутів та органів місцевого самоврядування, знання своїх конституційних прав та обов'язків.

Обізнаність у соціальних проблемах: здатність ідентифікувати актуальні проблеми своєї громади (екологічні, соціальні, інфраструктурні), розуміти їх причини та можливі шляхи вирішення.

Знання про механізми громадської участі: обізнаність про діяльність громадських організацій, волонтерських рухів, розуміння таких інструментів, як електронні петиції, громадський бюджет, публічні консультації тощо.

Критичне мислення: здатність аналізувати інформацію з різних джерел, формувати власну обґрунтовану позицію, протистояти маніпуляціям та популізму.

Без сформованого когнітивного компонента активність молоді може мати хаотичний, неконструктивний характер або ж легко піддаватися зовнішньому впливу.

2. Мотиваційно-ціннісний компонент – це внутрішнє, емоційно-вольове ядро громадської активності, яке спонукає особистість до дії та надає їй сенсу. До його складу входять:

Ціннісні орієнтації: сформована система гуманістичних цінностей, таких як справедливість, свобода, гідність, повага до прав людини, патріотизм, толерантність.

Соціальні установки: позитивне ставлення до громадської діяльності, переконаність у тому, що від її особистого внеску залежить майбутнє громади та країни. Важливим елементом є інтернальний локус контролю – віра у власні сили та здатність впливати на події.

Мотиви участі: внутрішні спонукання до діяльності, серед яких можуть бути альтруїстичні мотиви (бажання безкорисливо допомогти), мотиви самореалізації (прагнення розвинути свої навички, лідерські якості), соціальні мотиви (потреба у спілкуванні, належності до групи однодумців) та пізнавальні мотиви (бажання отримати новий досвід).

Емпатія та соціальна відповідальність: здатність співпереживати іншим людям, усвідомлення свого обов'язку перед суспільством та готовність брати на себе відповідальність за свої вчинки.

3. Поведінковий (діяльнісно-практичний) компонент – це безпосередня реалізація знань та мотивів у конкретних діях та вчинках. Це видимий показник, за яким можна оцінити реальний рівень громадської активності. Цей компонент включає:

Навички соціальної взаємодії: вміння працювати в команді, вести конструктивний діалог, аргументувати свою позицію, вирішувати конфлікти, налагоджувати партнерські стосунки.

Організаційні навички: вміння планувати діяльність, ставити цілі, розподіляти ресурси, залучати інших людей до спільної справи, реалізовувати соціальні проєкти.

Безпосередня участь у громадській діяльності: реальний досвід участі у різноманітних формах активності, таких як волонтерство, членство в громадських організаціях, участь у студентському самоврядуванні, екологічних акціях, благодійних заходах, публічних слуханнях, інформаційних кампаніях тощо.

Усі три компоненти тісно взаємопов'язані та взаємозумовлені. Наявність знань (когнітивний компонент) без стійкої мотивації (мотиваційно-ціннісний) не призведе до реальних дій (поведінковий). І навпаки, участь у діяльності без її осмислення та ціннісного підкріплення не сприятиме формуванню стійкої активної позиції.

Для ефективної організації виховного процесу та оцінки його результативності важливо не лише розуміти структуру, а й мати критерії для

визначення ***рівнів сформованості громадської активності молоді.*** На основі аналізу наукових джерел [9; 23] та виходячи з описаної вище трикомпонентної структури, можна виокремити три умовні рівні: низький (пасивний), середній (ситуативний) та високий (проактивний).

Низький (пасивний) рівень характеризується:

На когнітивному рівні: фрагментарними, поверхневими знаннями про суспільне життя, права та обов'язки. Молода людина слабко орієнтується в соціальних проблемах, не знає про інструменти громадської участі. Критичне мислення розвинене слабко.

На мотиваційно-ціннісному рівні: відсутністю стійких мотивів до громадської діяльності, переважанням особистих, егоїстичних інтересів. Характерними є соціальна інертність, байдужість, скептичне ставлення до можливості щось змінити. Локус контролю переважно екстернальний («від мене нічого не залежить»).

Поняття локусу контролю визначає, кому саме людина приписує відповідальність за події у своєму житті – собі чи зовнішнім обставинам. Підручник із соціальної психології розкриває це поняття у розрізі інтернального та екстернального локус контролю Так, «екстернальний (від лат. *externus* – зовнішній) передбачає схильність людини пояснювати події свого життя дією зовнішніх сил: долі, випадку, везіння, впливу інших людей або системи. Така людина часто займає пасивну позицію, вважаючи, що від неї мало що залежить, і схильна «плисти за течією». Проте як інтернальний локус контроль (від лат. *internus* – внутрішнійозначає властивість особистості, при якій людина переконана, що більшість подій у її житті (як успіхів, так і невдач) є результатом її власних зусиль, здібностей та рішень. Така людина бере відповідальність на себе, проявляє ініціативу і вірить, що може впливати на хід подій» [40]. В контексті нашої теми дипломної роботи, саме інтернальність є основою високої соціальної та громадянської активності.

На поведінковому рівні: відсутністю досвіду участі в громадському житті або участю лише під зовнішнім тиском (наприклад, за вимогою навчального закладу). Соціальні та організаційні навички не сформовані.

Середній (ситуативний) рівень характеризується:

На когнітивному рівні: наявністю загальних, але несистематизованих знань про громадську діяльність. Молода людина знає про окремі соціальні проблеми, але не завжди розуміє їх глибинні причини.

На мотиваційно-ціннісному рівні: нестійкою мотивацією. Активність проявляється ситуативно, під впливом зовнішніх чинників (наприклад, за компанію з друзями, через модну тенденцію). Ціннісні орієнтації сформовані, але не завжди є основою для дій. Присутній інтерес до громадського життя, але він не є домінантним.

На поведінковому рівні: епізодичною участю в окремих громадських заходах, переважно в ролі виконавця, а не ініціатора. Молода людина має базові навички комунікації, але потребує підтримки та чітких інструкцій від організаторів.

Високий (проактивний) рівень характеризується:

На когнітивному рівні: глибокими, системними знаннями про суспільно-політичні процеси, механізми демократії та громадської участі. Здатністю до самостійного аналізу соціальних проблем та пошуку шляхів їх вирішення. Високим рівнем критичного мислення.

На мотиваційно-ціннісному рівні: наявністю стійкої внутрішньої мотивації, що ґрунтується на сформованій системі гуманістичних та патріотичних цінностей. Високим рівнем соціальної відповідальності, емпатії та віри у власні сили (інтернальний локус контролю).

На поведінковому рівні: систематичною та ініціативною участю в громадській діяльності. Здатністю не лише брати участь, а й самостійно ініціювати та організовувати соціальні проєкти, брати на себе лідерські функції. Високим рівнем розвитку комунікативних та організаційних навичок.

Таким чином, громадська активність молоді є складним, динамічним та багатогранним соціально-педагогічним феноменом. Розуміння її сутності як добровільної, свідомої та соціально спрямованої діяльності, аналіз її трикомпонентної структури (когнітивної, мотиваційно-ціннісної та поведінкової) та виокремлення рівнів її сформованості створює надійне теоретичне підґрунтя для розробки та впровадження ефективних програм її формування, що є предметом подальшого розгляду в нашому дослідженні.

1.2. Неформальна освіта та принцип «рівний-рівному» як ефективні інструменти розвитку соціальних компетенцій молоді

Теоретичний аналіз сутності та структури громадської активності, здійснений у попередньому підрозділі, невпинно підводить до ключового практичного питання щодо інструментів та технологій, за допомогою яких можна ефективно сприяти її формуванню. Традиційна система формальної освіти, з її стандартизованими програмами, переважно лекційною формою подачі матеріалу та ієрархічною моделлю взаємодії «вчитель-учень», не завжди здатна повною мірою відповісти на цей виклик. Вона успішно формує когнітивний компонент, проте часто залишає поза увагою розвиток мотивації, практичних навичок та особистісних якостей, що лежать в основі реальної громадської дії. Саме ця прогалина зумовлює зростання ролі та значущості неформальної освіти як гнучкого, особистісно-орієнтованого та дієвого підходу до роботи з молоддю.

Відповідно до Закону України «Про освіту» (2017 р.) «неформальна освіта – це «інституціоналізована, цілеспрямована та спланована діяльність, що є альтернативою або доповненням до формальної освіти» [49]. З точки зору педагогіки та розвитку особистості це «будь-яка організована освітня діяльність за межами встановленої формальної системи (школи, університету), що проводиться для задоволення потреб певних освітніх підгруп населення

(дорослих, молоді) у знаннях та навичках. Вона характеризується гнучкістю програм, добровільністю участі та орієнтацією на конкретні практичні результати або розвиток особистісних якостей» [21].

Отже, **неформальна освіта** (НФО) – це будь-яка організована освітня діяльність поза рамками офіційної системи освіти (шкіл, коледжів, університетів), що спрямована на вдосконалення певних знань та навичок цільової аудиторії. На відміну від *формальної* освіти, вона є добровільною та гнучкою, а на відміну від *інформальної* (спонтанного навчання з життєвого досвіду), вона є цілеспрямованою та структурованою. У контексті соціальної роботи та молодіжної політики неформальна освіта є ключовим інструментом для розвитку так званих «м'яких навичок» (soft skills), до яких належать комунікація, командна робота, лідерство, критичне мислення та, безумовно, компетенції, що складають ядро громадської активності.

Ефективність неформальної освіти ґрунтується на низці фундаментальних принципів, які докорінно відрізняють її від класичного академічного навчання (О. Лісовець [34], Н. Павлик [43]):

1. *Добровільність та усвідомленість участі.* Молоді люди долучаються до програм НФО за власним бажанням, що автоматично підвищує їхню внутрішню мотивацію та відкритість до навчання.

2. *Орієнтація на потреби учасника.* Зміст, методи та темп навчання вибудовуються навколо інтересів, запитів та попереднього досвіду самої групи. Це створює відчуття причетності та практичної значущості отриманих знань.

3. *Практична спрямованість та навчання через досвід.* Пріоритет надається не пасивному засвоєнню теорії, а активним формам роботи: тренінгам, симуляціям, кейс-стаді, дебатам, мозковим штурмам, роботі над реальними проєктами. Учасники не просто слухають, а пробують, помиляються та аналізують власний досвід.

4. *Гнучкість форм, методів та змісту.* Програми НФО не є статичними, вони можуть легко адаптуватися до умов, складу групи та нових викликів, що робить їх надзвичайно актуальними.

5. *Створення безпечного та підтримуючого середовища.* Важливою умовою є атмосфера довіри, взаємоповаги та психологічної безпеки, де кожен учасник може вільно висловлювати свою думку, не боячись осуду. Це сприяє відкритості та готовності до експериментів.

Особливе місце в арсеналі технологій неформальної освіти посідає освітній принцип «рівний-рівному» (peer-to-peer education). Цей підхід, як зазначає Т. Семигіна, передбачає передачу знань, навичок та формування певних поведінкових моделей через спеціально підготовлених інструкторів, тренерів або менторів, які належать до тієї ж соціальної групи, що й цільова аудиторія (в нашому випадку – молодь) [55]. Іншими словами, це підхід, метод, принцип, прийом або технологію, що передбачає ситуацію, коли молодь навчає молодь.

Як ми бачимо, вчені, українські дослідники по-різному використовують термін щодо такого підходу організації ввзаємодії та соціально-педагогічного впливу. Так, Л. Гриценок називає його принципом, «що базується на специфічній взаємодії, й передачі інформації» [17, с.16]. Він же зазначає, що термін «рівгний-рвному» трактується не стільки як «навчання», а як загальний «підхід», «принцип», «метод», які реалізуються через «програму» або цілісну «технологію» засобами «інформування», «консультування», «навчання» [17, с.17].

Як «метод деконфліктизації» цей принцип в навчанні називають Ю. Стребкова та В Данник [59, с. 171].

Вчені [5;17; 19; 62] виділяють психологічні механізми, що зумовлюють високу ефективність цього принципу. Вони є багатогранними і, це по-перше, *високий рівень довіри та зниження комунікаційних бар'єрів*. Молодь значно легше сприймає інформацію від однолітка, який говорить з нею «однією мовою», розуміє її проблеми, цінності та контекст життя. Авторитет однолітка-лідера часто є значно вищим за авторитет дорослого експерта, що дозволяє обговорювати навіть складні та чутливі теми.

По-друге, це *ефект рольової моделі.* Коли учасники бачать перед собою однолітка, який вже досяг успіху в певній сфері (наприклад, реалізував соціальний проєкт), це стає потужним мотиваційним стимулом. Спрацьовує установка: «Якщо він/вона зміг/змогла, то зможу і я». Тренер-одноліток є живим, досяжним прикладом для наслідування, що значно ефективніше за абстрактні заклики.

По-третє, це *створення середовища взаємної підтримки*. Навчання за принципом «рівний-рівному» сприяє формуванню горизонтальних зв'язків у групі, заохочує до співпраці та взаємодопомоги, що є основою для подальшої командної роботи в рамках громадської діяльності.

Нарешті, цей принцип має потужний розвивальний ефект і для самих тренерів-однолітків. Беручи на себе роль лідера, ментора та організатора, молода людина розвиває власні комунікативні, організаційні навички, поглиблює свої знання та підвищує рівень соціальної відповідальності. Таким чином, принцип «рівний-рівному» є інструментом подвійної дії, що сприяє розвитку як цільової групи, так і молодих лідерів [37; 41].

Поєднання методології неформальної освіти з принципом «рівний-рівному» створює унікальний синергетичний ефект для формування всіх компонентів громадської активності, визначених у попередньому підрозділі.

Так, для ***когнітивного компонента*** інтерактивні методи НФО (дискусії, аналіз кейсів, дебати) дозволяють не просто передати знання про громадянське суспільство, а сформувати глибоке їх розуміння та навички критичного мислення. Тренер-одноліток може пояснити складні речі простою та зрозумілою мовою, наводячи приклади з реального молодіжного життя.

Для формування ***мотиваційно-ціннісного компонента*** безпечна атмосфера тренінгів та довіра до тренера-однолітка під час використання підходу «рівний-рівному» створюють ідеальні умови для рефлексії, обговорення цінностей та формування особистої позиції. Успішні приклади однолітків надихають та руйнують стереотип «від мене нічого не залежить».

Для **поведінкового компонента** НФО є, по суті, тренувальним майданчиком для відпрацювання практичних навичок. Робота в малих групах, реалізація навчальних мікропроєктів, симуляційні ігри – все це дозволяє учасникам набути реального досвіду командної роботи, планування та реалізації ініціатив у безпечних умовах.

Таким чином, неформальна освіта з її принципами гнучкості, практичності та орієнтації на учасника є оптимальним середовищем для розвитку соціальних компетенцій молоді. А впровадження в її рамках принципу «рівний-рівному» виступає потужним каталізатором цього процесу, що дозволяє максимально ефективно впливати на мотивацію, ціннісні орієнтації та практичні навички, які в сукупності й складають феномен громадської активності. Саме тому розробка програми, що базується на цих двох стовпах, є обґрунтованим та перспективним шляхом досягнення мети нашого дослідження.

Висновки до першого розділу

У першому розділі було здійснено теоретичний аналіз проблеми формування громадської активності молоді, що дозволило дійти наступних висновків відповідно до поставлених завдань дослідження.

Таким чином, у ході виконання першого завдання дослідження було проаналізовано наукові підходи до визначення ключових понять. Встановлено, що громадська активність молоді є багатогранним соціально-педагогічним феноменом, який визначається як добровільна, свідома та соціально спрямована діяльність, орієнтована на позитивні суспільні перетворення.

На основі аналізу наукових праць було визначено її трикомпонентну структуру, що включає *когнітивний* (система знань та уявлень), *мотиваційно-ціннісний* (внутрішні мотиви, цінності та установки) та *поведінковий* (практичні навички та реальна участь) компоненти. Для діагностики стану сформованості цієї якості було обґрунтовано критерії та виокремлено три рівні: низький (пасивний), середній (ситуативний) та високий (проактивний).

У процесі розв’язання другого завдання було розкрито потенціал сучасних освітніх інструментів для розвитку соціальних компетенцій молоді. Виявлено, що традиційна система формальної освіти, з її стандартизованими програмами, переважно лекційною формою подачі матеріалу та ієрархічною моделлю взаємодії «вчитель-учень», не завжди здатна повною мірою відповісти на цей виклик. Вона успішно формує когнітивний компонент, проте часто залишає поза увагою розвиток мотивації, практичних навичок та особистісних якостей, що лежать в основі реальної громадської дії. Саме ця прогалина зумовлює зростання ролі та значущості неформальної освіти як гнучкого, особистісно-орієнтованого та дієвого підходу до роботи з молоддю.

Встановлено, що неформальна освіта це будь-яка організована освітня діяльність поза рамками офіційної системи освіти (шкіл, коледжів, університетів), що спрямована на вдосконалення певних знань та навичок цільової аудиторії. На відміну від *формальної* освіти, вона є добровільною та гнучкою, а на відміну від *інформальної* (спонтанного навчання з життєвого досвіду), вона є цілеспрямованою та структурованою. З’ясовано, що *неформальна освіта,* завдяки своїм принципам добровільності, гнучкості, практичної спрямованості та особистісної орієнтації, є значно ефективнішим підходом у порівнянні з традиційними формальними методами. Особливу увагу було приділено освітньому *принципу «рівний-рівному»*, який, завдяки психологічним механізмам довіри, ефекту рольової моделі та спільності досвіду, виступає потужним каталізатором для формування мотивації та практичних навичок молоді. Було обґрунтовано, що саме синергетичне поєднання методології неформальної освіти та принципу «рівний-рівному» створює оптимальні умови для комплексного та гармонійного розвитку всіх компонентів громадської активності.

Теоретичний аналіз, проведений у першому розділі, створює необхідне наукове підґрунтя для розробки програми дослідно-експериментальної роботи, спрямованої на практичну перевірку ефективності обраних засобів, що буде представлено у наступному другому розділі дипломної роботи.

РОЗДІЛ 2.
ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ВИВЧЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ ГРОМАДСЬКОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ

2.1. Організація та методика констатувального етапу дослідження на базі молодіжної Громадської організації

Практична частина нашого дослідження була організована у формі експерименту, який передбачав три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний. Метою констатувального етапу було проведення початкової діагностики для визначення вихідного рівня сформованості громадської активності у молоді, що стала учасниками дослідження.

Дослідження проводилось на базі молодіжної громадської організації «Молодь Васильківщини», яка активно працює з молоддю міста м. Васильків. Учасниками експерименту стали 26 молодих людей віком від 16 до 22 років, яких було розподілено на дві рівноцінні за кількісним складом групи: експериментальну (ЕГ) та контрольну (КГ), по 13 осіб у кожній. Такий розподіл є необхідним для подальшого порівняння результатів та підтвердження ефективності формувальної програми, яка буде впроваджуватися лише в експериментальній групі.

Спочатку, на основі теоретичного аналізу наукових праць у попередньому розділі та для розв’язання завдань нашого дослідження було розроблено діагностичну модель критеріїв та показників для виявлення рівнів сформованості громадської активності молоді. Модель базується на трикомпонентній структурі даного феномену та включає три рівні його розвитку: низький (пасивний), середній (ситуативний) та високий (проактивний).

Таблиця 2.1.

Критерії та показники рівнів сформованості громадської активності молоді

Компонент (критерій)	***Низький (пасивний) рівень***	***Середній (ситуативний) рівень***	***Високий (проактивний) рівень***
Когнітивний	Знання фрагментарні, поверхневі, часто базуються на стереотипах. Нерозуміння ключових понять («громадянське суспільство», «волонтерство», «соціальний проєкт»). Низька обізнаність про молодіжні ГО та інструменти громадської участі. Слабко розвинене критичне мислення.	Знання мають переважно загальний, несистематизований характер. Розуміє суть ключових понять, але не може пояснити деталі. Знає про існування окремих ГО та ініціатив, але не володіє інформацією про механізми долучення. Здатний до аналізу простих соціальних ситуацій.	Знання глибокі, системні та структуровані. Вільно оперує поняттями, може пояснити складні суспільні процеси. Добре обізнаний про діяльність ГО, платформ, грантових програм. Високий рівень критичного мислення, вміння аргументувати свою позицію.
Мотиваційно-ціннісний	Переважання особистих, егоїстичних мотивів. Байдуже або скептичне ставлення до громадської діяльності. Відсутність почуття відповідальності за те, що відбувається в громаді. Екстернальний локус контролю («від мене нічого не залежить»).	Мотивація нестійка, залежить від зовнішніх чинників (участь друзів, особиста вигода, цікавий формат заходу). Виявляє позитивний інтерес, але він не є домінантним. Почуття відповідальності виникає лише в рамках конкретного доручення. Нейтральний або змішаний локус контролю.	Наявність стійкої внутрішньої мотивації, що ґрунтується на гуманістичних та патріотичних цінностях. Глибоке почуття соціальної відповідальності та емпатії. Інтернальний локус контролю («я можу вплинути на ситуацію»). Участь у громадській діяльності сприймається як особистісна потреба
Поведінковий (діяльнісний)	Відсутність досвіду участі в громадському житті або участь лише під примусом. Уникнення будь-яких соціальних доручень та ініціатив. Комунікативні та організаційні навички не розвинені. Соціальна роль – пасивний спостерігач.	Епізодичний досвід участі в окремих заходах. Готовність брати участь, якщо запропонують і зацікавлять. Володіє базовими комунікативними навичками, вміє працювати за інструкцією. Соціальна роль – виконавець.	Систематична участь у різноманітних формах громадської діяльності. Самостійне ініціювання та організація соціальних проєктів та акцій. Високий рівень розвитку комунікативних, лідерських та організаційних навичок. Соціальна роль – ініціатор, організатор, лідер

Для забезпечення комплексної та всебічної оцінки рівнів сформованості громадської активності було розроблено діагностичний інструментарій, що

відповідає трикомпонентній структурі досліджуваного феномену (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, поведінковий), обґрунтованій у першому розділі.

Отже, **діагностика когнітивного компонента** здійснювалася за допомогою **авторської анкети «Рівень обізнаності у сфері громадської діяльності»** (див. Додаток А). Обґрунтуванням вибору саме цього інструменту стала необхідність отримати специфічні дані, що точно відповідають завданням дослідження. Анкета дозволяє не лише виміряти загальну ерудицію, а й виявити рівень розуміння ключових для нашої роботи понять та механізмів. Вона складається з двох блоків:

Блок А «Розуміння ключових понять» містить запитання закритого та відкритого типу, спрямовані на перевірку знань про сутність та форми громадської активності, волонтерства, діяльність ГО. Питання стосувалися визначення поняття «громадська активність», форм й, безпосередньо, дій громадської активності, таких як волонтерство, благодійності, сортування сміття, підписання електронних петицій та інше, тощо.

Блок Б «Обізнаність про інструменти та організації» дозволяє оцінити, наскільки молодь орієнтується в реальному громадському секторі свого регіону та країни, а також оцінити власні знання за допомогою шкалювання (ранжування). Питання було спрямовано на визначення знань щодо існуючих молодіжних громадських організацій, які діють у місті проживання учасників дослідження, місць, куди можна звернутися, якщо з’явилася ідея соціального проекту, або потрібна допомога в його реалізації, а також інших знань, що характеризують рівень освіченості у питаннях громадської активності.

Результати анкетування дозволяють віднести учасників до певного рівня сформованості когнітивного компонента відповідно до розробленої моделі: низький рівень характеризується фрагментарними, стереотипними відповідями; середній – наявністю загальних, але несистематизованих знань; високий – глибоким, системним розумінням та здатністю до аналізу.

Діагностика мотиваційно-ціннісного компонента вимагала використання валідних психологічних методик, здатних розкрити внутрішні

установки та спонукання особистості до громадської діяльності, адже у теорії та практиці соціальної роботи загальновизнаним є міждисциплінарний підхід. Дослідження багатьох соціальних проблем неможливе без розуміння особистісних характеристик клієнтів, оскільки соціальна ситуація завжди переломлюється через внутрішній світ людини. Тому фахівці із соціальної роботи у своїй діагностичній діяльності широко використовують психологічні методи (тестування, опитування, проективні методики). Це дозволяє отримати об’єктивні дані про психологічний стан, мотивацію, ціннісні орієнтації та ресурси особистості, що є необхідним для побудови ефективної стратегії соціальної допомоги та прогнозування результатів соціального втручання. Доцільність використання психологічних методик у діагностиці соціальних категорій й проблем описується у працях Л. Тюпті, І. Іванової [61], Т. Семиніної [58] та інших вітчизняних дослідників у соціальній роботі.

Отже, для *діагностики мотиваційно-ціннісного компоненту* було обрано комплекс із двох інструментів.

Методика «Мотивація участі у волонтерській діяльності», що є адаптацією міжнародного опитувальника **Volunteer Functions Inventory (VFI) М. Снайдера та А. Омто** [68]. Вибір цієї методики зумовлений тим, що вона дозволяє виявити не просто наявність чи відсутність мотивації, а її змістовне наповнення – ті психологічні функції, які молода людина реалізує через громадську діяльність. Методика діагностує шість основних мотивів: ціннісний, пізнавальний, кар’єрний, соціальний, захисний та мотив саморозвитку. Обґрунтованість її використання полягає в тому, що переважання внутрішніх мотивів (ціннісний, пізнавальний) свідчить про високий рівень сформованості компонента, тоді як домінування зовнішніх (кар’єрний, соціальний) чи захисних мотивів вказує на середній або низький рівень.

Взаємозв'язок між мотивацією до громадської та волонтерської діяльності є нерозривним і діалектичним, оскільки волонтерство виступає однією з найбільш дієвих практичних форм реалізації громадянської активності

особистості. Якщо громадянська активність – це інтегральна якість, що відображає готовність людини взаємодіяти з соціумом та впливати на суспільні процеси, то волонтерська діяльність є безпосереднім механізмом («діяльнісним каналом») втілення цієї готовності у реальні вчинки. Психологічні механізми, що спонукають індивіда до волонтерства (альтруїзм, соціальна відповідальність, прагнення справедливості), є тотожними глибинним мотивам ширшої громадянської участі, тому вивчення однієї сфери дозволяє з високою точністю екстраполювати результати на іншу.

Саме тому для виявлення стану сформованості громадянської активності доцільно використати методику «Мотивація участі у волонтерській діяльності» (адаптація VFI М. Снайдера та А. Омто) [68]. Цей інструментарій базується на функціональному підході, який дозволяє не просто зафіксувати наявність активності, а деконструювати її психологічну природу за шістьма ключовими функціями: ціннісною, соціальною, кар'єрною, захисною, пізнавальною та функцією самопідсилення. Оскільки громадянська активність, як і волонтерство, задовольняє потребу особистості у вираженні гуманістичних цінностей, здобутті нового досвіду та соціальній приналежності, дана методика є валідним інструментом для діагностики мотиваційного ядра громадсько-активної особистості.

Технологічно процес діагностики за методикою «Мотивація участі у волонтерській діяльності» (VFI) проходить у кілька етапів. Це стандартизоване опитування, яке можна проводити як у бланковому (паперовому), так і в онлайн-форматі (Google Forms тощо).

Респондентам пропонується бланк, що містить 30 тверджень (у класичній версії), які описують можливі причини займатися волонтерською чи громадською діяльністю.

Для оцінці тверджень використовується 7-бальна шкала Лайкерта, де:

1 – зовсім не важливо / категорично не згоден;

7 – надзвичайно важливо / повністю згоден.

Твердження в опитувальнику змішані у випадковому порядку, але насправді вони згруповані навколо шість базових мотиваційних функцій (по 5 питань на кожну шкалу): *ціннісна* (прагнення допомогти іншим через альтруїстичні переконання та гуманістичні цінності), *пізнавальна* (бажання отримати нові знання, навички або досвід, краще зрозуміти світ), *соціальна* (прагнення розширити коло спілкування, знайти друзів або займатися діяльністю, яку схвалює значуще оточення), *кар'єрна* (отримання досвіду, корисного для майбутньої професії, запис у резюме, професійні знайомства), захисна (волонтерство як втеча від особистих проблем, почуття провини або самотності (психологічний захист), функція *самопідсилення / підвищення самооцінки* (потреба відчувати себе потрібним, важливим, підвищити впевненість у собі та отримати емоційне задоволення).

Після заповнення анкети відбувається підрахунок балів. Бали за кожною шкалою сумуються (або вираховується середнє арифметичне). Отримані суми порівнюються між собою.

Результатом діагностики є мотиваційний профіль особистості респондентів, який є визначальним для прояву їхньої громадської активності. Для нашого дипломного дослідження цінним є те, що цей діагностичний інструмент виявляє шкалу з найвищим балом, що вказує на *домінуючу мотивацію* (те, що реально рухає людиною в громадській діяльності), шкали з низькими балами, що виявляє фактори, які не є значущими для респондента, і *полімотивованість*, адже часто саме у *активних громадських діячів спостерігаються високі показники одночасно за кількома шкалами* (наприклад, ціннісна та кар'єрна), що свідчить про стійкість їхньої громадської позиції.

Тест-опитувальник «Рівень суб’єктивного контролю» (РСК) Дж. Роттера [67]. Ця методика була включена до діагностичного комплексу для вимірювання однієї з фундаментальних установок особистості – локусу контролю. Доцільність використання «комплексної діагностики у соціальній роботі, включаючи психологічну» розкрито у підручнику Т. Семигіної [58]. Обґрунтуванням вибору саме цього тесту-опитувальника є науково доведений

зв'язок між інтернальним локусом контролю та просоціальною громадсько активної поведінкою особистості. Молода людина, переконана в тому, що вона сама керує своїм життям і може впливати на події (високий рівень інтернальності), є значно більш схильною до прояву громадської активності, ніж та, яка вважає, що все залежить від зовнішніх обставин (екстернальний локус контролю). Таким чином, показники за цією шкалою є важливим індикатором сформованості мотиваційно-ціннісного компонента громадської активності: високий рівень інтернальності корелює з високим рівнем активності, тоді як висока екстернальність є ознакою пасивності та низького рівня.

Процедура діагностики за методикою «Рівень суб'єктивного контролю» (РСК), яка є адаптованою версією шкали Дж. Роттера, розпочинається з інструктажу та надання респонденту стимульного матеріалу – бланка опитувальника, що містить 44 твердження. Твердження стосуються різноманітних життєвих ситуацій, пов'язаних із навчанням, роботою, сімейними стосунками та здоров'ям. Завдання досліджуваного полягає в тому, щоб уважно прочитати кожну тезу та висловити свою згоду або незгоду з нею, обравши варіант «Так» або «Ні». Важливою умовою проведення є наголос на відсутності «правильних» чи «неправильних» відповідей, що стимулює респондента до щирості та зменшує вплив фактору соціальної бажаності. Опитування може проводитися як індивідуально, так і в груповому форматі, а час виконання зазвичай не обмежується, хоча респондентів просять відповідати по першому враженню.

На етапі обробки результатів отримані відповіді порівнюються зі спеціальним «ключем», що дозволяє перевести їх у кількісні показники.

Це дозволяє нам зробити обґрунтований висновок про рівень сформованості особистісної зрілості та соціальної відповідальності респондента, що є ключовими у визначені початкового та контрольного рівнів сформованості когнітивного компоненту громадської активності.

Діагностика поведінкового компонента була спрямована на оцінку реального досвіду участі молоді в громадській діяльності та її готовності до активних дій у майбутньому. Для цього було використано **авторську анкету-звіт «Карта громадської участі»** (див. Додаток Б). На відміну від психологічних тестів, даний інструмент дозволяє отримати об'єктивізовані дані про конкретні дії та наміри. Обґрунтованість її застосування полягає в можливості кількісно та якісно оцінити практичний аспект активності. Анкета складається з двох розділів:

Розділ 1 анкети «Ваш досвід» містить запитання про частоту участі в різних видах громадської діяльності (волонтерство, еко-акції, петиції тощо) за останній період (6 місяців), а також про типову роль, яку виконує учасник (ініціатор, виконавець, спостерігач). Питання виявляють, як часто респонденти допомагали як волонтери, робили пожертви на благодійність, брали участь в екологічних акціях (напр., прибирання), підписували електронні петиції , відвідували тренінги чи лекції на соціальну тематику тощо. А також анкета містила питання у якій ролі учасники експериментального дослідження брали участь у різних проектах, зокрема, як ініціатор / організатор, активний виконавець, рядовий учасник, який виконує прості доручення, пасивний спостерігач або взагалі не брали участі.

Розділ 2 анкети «Ваша готовність до дій» за допомогою шкалювання вимірює готовність молоді долучатися до конкретних активностей та приділяти цьому свій час.

Дані, отримані за допомогою цієї анкети, дозволяють чітко диференціювати рівні *сформованості поведінкового компонента*: відсутність досвіду та низька готовність до дій свідчать про низький рівень; епізодична участь у ролі виконавця – про середній; систематична ініціативна участь та висока готовність брати на себе відповідальність – про високий рівень.

Таким чином, розроблений комплексний діагностичний інструментарій дозволяє отримати всебічну та об'єктивну інформацію про початковий стан

сформованості всіх компонентів громадської активності молоді, що є основою для подальшого аналізу результатів та розробки змісту формувальної програми.

2.2. Аналіз результатів діагностики початкового рівня сформованості громадської активності в учасників експериментальної та контрольної груп

На основі розробленого діагностичного інструментарію, описаного в попередньому підрозділі, було проведено констатувальний етап експерименту. Метою цього етапу був збір та аналіз емпіричних даних для визначення початкового рівня сформованості когнітивного, мотиваційно-ціннісного та поведінкового компонентів громадської активності молоді. В дослідженні взяло участь 26 осіб, яких було розподілено на експериментальну (ЕГ, кол-во=13) та контрольну (КГ, кол-во=13) групи. Аналіз отриманих даних проводився як шляхом кількісної обробки, так і шляхом якісної інтерпретації відповідей. Для узагальнення та наочного представлення результатів було використано таблиці та рисунки.

Отже, для оцінки рівня сформованості когнітивного компонента громадської активності використовувалась авторська анкета «Рівень обізнаності у сфері громадської діяльності». Аналіз результатів проводився за ключовими запитаннями анкети, що дозволило отримати комплексну картину обізнаності респондентів.

Перше запитання було спрямоване на виявлення глибини розуміння сутності поняття «громадська активність». Учасникам було запропоновано обрати найбільш точне визначення із чотирьох варіантів. Результати, представлені на рисунку 2.1, свідчать про те, що більшість молодих людей в обох групах мають загалом правильне, але не завжди чітке уявлення про цей феномен.

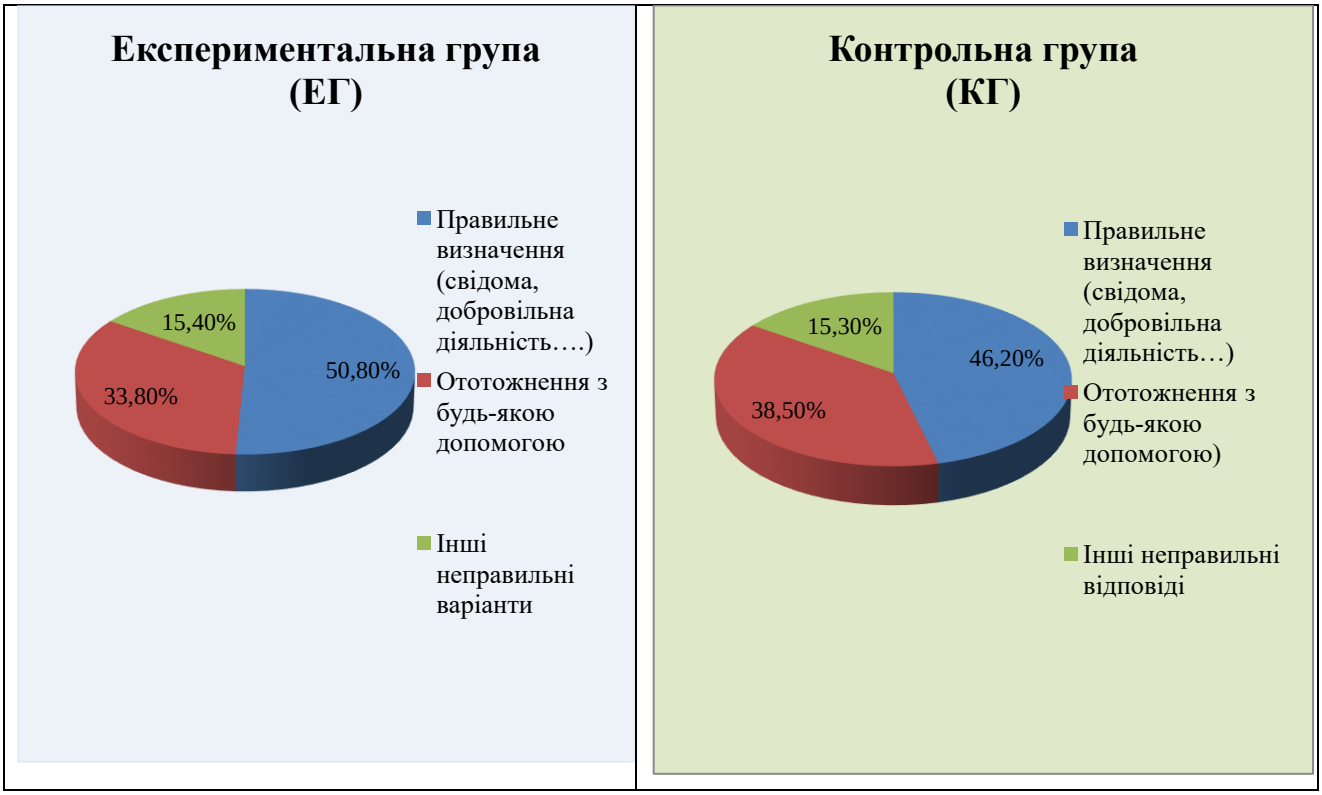

Рис. 2.1. Розподіл відповідей на питання про сутність громадської активності на констатувальному етапі, %

Так, правильний варіант відповіді («Добровільна, свідома діяльність, спрямована на вирішення соціально значущих проблем») обрали 50,8% учасників в експериментальній групі та 46,2% – у контрольній. Водночас значна частина респондентів (33,8% в ЕГ та 38,5% в КГ) ототожнює громадську активність з будь-якою допомогою іншим, що свідчить про розмите розуміння її соціальної спрямованості та системності.

Друге запитання анкети дозволило оцінити широту уявлень молоді про форми громадської активності. Респондентам пропонувалося відзначити всі правильні варіанти із запропонованого списку. Кількісний аналіз показав, що в середньому учасники експериментальної групи обрали 3,2 правильні відповіді з 5 можливих, а контрольної – 3,1. Це свідчить про те, що молодь переважно асоціює активність із класичними її формами, такими як волонтерство та благодійність. Такі сучасні інструменти, як підписання петицій чи участь у студентському самоврядуванні, обиралися значно рідше. Якісний аналіз відповідей показав, що близько 20% учасників в обох групах помилково

віднесли до громадської активності роботу за заробітну плату в благодійному фонді, що демонструє нерозуміння критерію добровільності та безкорисливості.

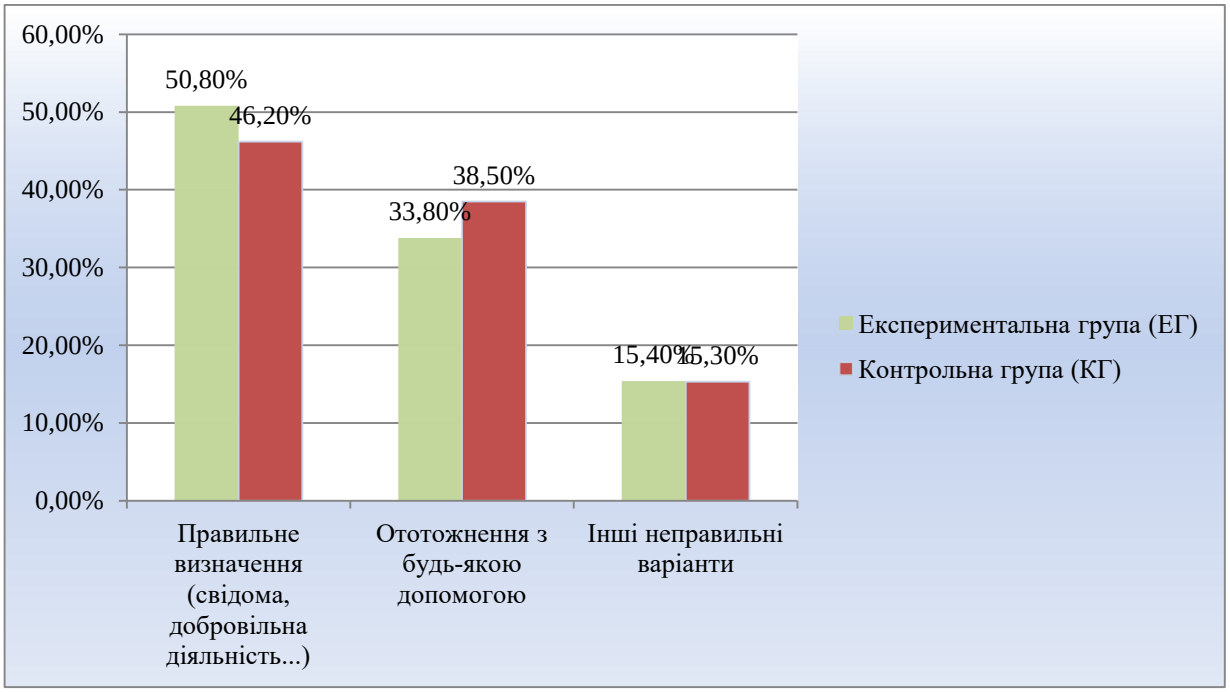

Рис. 2.2. Розподіл відповідей на питання про сутність громадської активності, %

Особливий інтерес становлять відповіді на запитання про обізнаність щодо місцевих та всеукраїнських молодіжних громадських організацій. Результати виявилися досить низькими. Лише 23,1% респондентів в ЕГ та 15,4% в КГ змогли назвати хоча б одну конкретну організацію, що діє в їхньому регіоні. Більшість відповідей були або відсутні, або містили назви великих міжнародних фондів (напр., ЮНІСЕФ), що свідчить про низький рівень інтегрованості молоді в локальний громадський сектор.

На основі комплексного аналізу відповідей анкети всіх учасників було розподілено за рівнями сформованості когнітивного компонента. Результати розподілу представлено в таблиці 2.2.

Як бачимо з таблиці, в обох групах переважає середній рівень сформованості когнітивного компонента, що характеризується наявністю загальних, але несистематизованих знань. Значна частка молоді (близько

третини) демонструє низький рівень, що свідчить про необхідність проведення цілеспрямованої інформаційно-просвітницької роботи.

Таблиця 2.2.

Розподіл учасників за рівнями сформованості когнітивного компонента на констатувальному етапі, %

Рівень	***Експериментальна група (n=13)***	***Контрольна група (n=13)***
Високий	15,4% (2 особи)	7,7% (1 особа)
Середній	53,8% (7 осіб)	61,5% (8 осіб)
Низький	30,8% (4 особи)	30,8% (4 особи)

Для вивчення цього **мотиваційно-ціннісного компонента** було використано методику «Мотивація участі у волонтерській діяльності» (адаптація VFI) та тест-опитувальник «Рівень суб'єктивного контролю» Дж. Роттера.

Результати за методикою «Мотивація участі у волонтерській діяльності» дозволили побудувати мотиваційні профілі для кожної групи. Дані, отримані шляхом обчислення середніх балів за кожною зі шкал, представлено на рисунку 2.3.

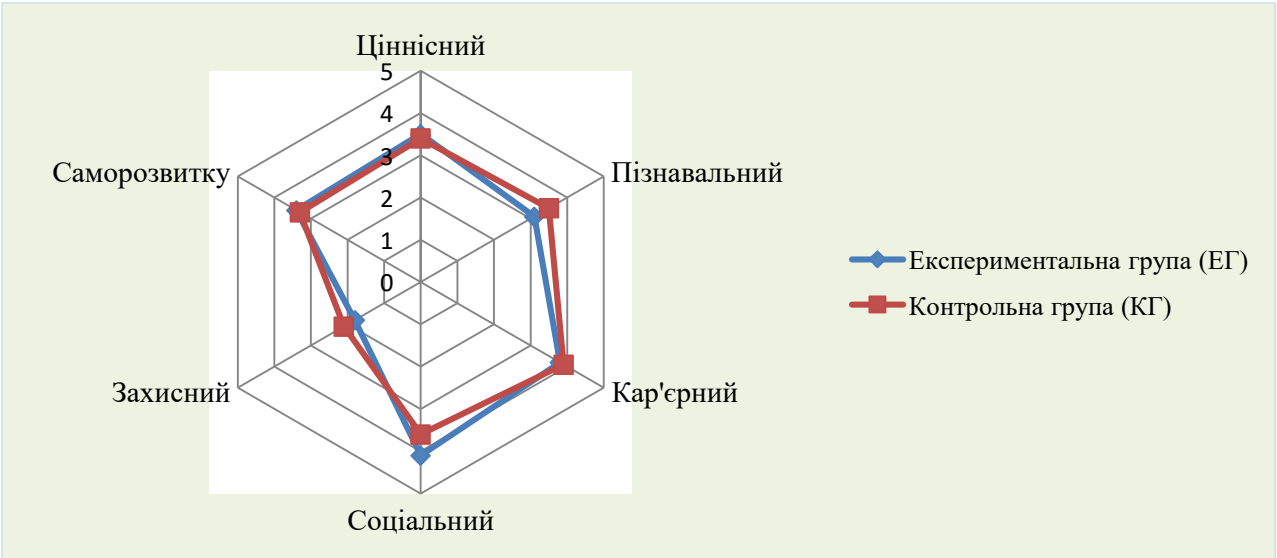

Рис. 2.3. Середні показники за шкалами мотивації волонтерської діяльності в ЕГ та КГ на констатувальному етапі (середні бали)

Аналіз діаграми показує, що провідними мотивами для молоді в обох групах є «Соціальний» (середній бал в ЕГ – 4,1; в КГ – 4,0) та «Кар’єрний» (середній бал в ЕГ – 3,8; в КГ – 3,9). Це свідчить про те, що значна частина молодих людей розглядає громадську діяльність передусім як спосіб спілкування з друзями та можливість отримати корисний досвід для майбутньої професії. Найменш вираженим виявився «Захисний» мотив, що є позитивною тенденцією. Водночас ключовий для стійкої активності «Ціннісний» мотив, що відображає альтруїстичні прагнення, посідає лише третє місце (середній бал в ЕГ – 3,5; в КГ – 3,4). Це вказує на те, що внутрішня, гуманістична мотивація ще не є домінантною для більшості учасників і потребує цілеспрямованого розвитку.

Додатково було проаналізовано, який із мотивів є провідним (має найвищий бал) для кожного окремого учасника. Виявилося, що «Ціннісний» мотив є домінантним лише для 23,1% респондентів в ЕГ та для 15,4% в КГ, тоді як «Соціальний» та «Кар'єрний» у сумі є провідними для більш ніж 60% молоді в обох групах.

Результати діагностики за методикою «Рівень суб’єктивного контролю» Дж. Роттера дозволили оцінити таку важливу особистісну установку, як локус контролю. Методика передбачає вимірювання загальної інтернальності (шкала Із). Чим вищий бал, тим більше людина схильна брати відповідальність на себе. Середній показник загальної інтернальності в експериментальній групі склав 24,5 бали, а в контрольній – 23,9 бали, що відповідає середньому рівню розвитку суб’єктивного контролю.

Більш детальний аналіз індивідуальних показників дозволив розподілити учасників за трьома групами: з низьким рівнем інтернальності (екстернали), середнім та високим (інтернали). Розподіл представлено на рисунку 2.4

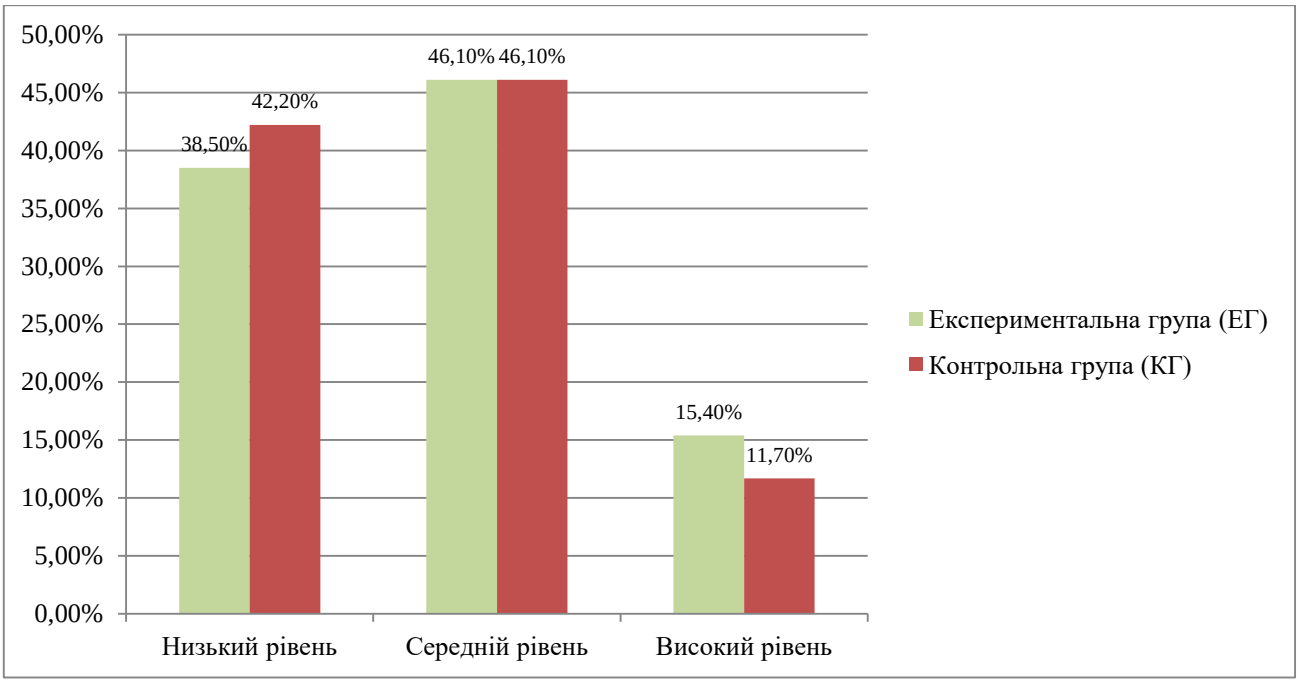

Рис. 2.4. Розподіл учасників за рівнем суб'єктивного контролю на констатувальному етапі, %

Як видно з діаграми, близько 38,5% учасників в ЕГ та 42,2% в КГ мають екстернальний локус контролю, тобто схильні пояснювати події зовнішніми причинами та не вірять у власну здатність щось змінити. Це є серйозним внутрішнім бар'єром для прояву громадської активності. Частка молоді з високим рівнем інтернальності, що є психологічною основою для проактивної позиції, є незначною (15,4% в ЕГ та 11,7% в КГ).

Поведінковий компонент вивчався за допомогою *авторської анкети-звіту «Карта громадської участі»* (див. Додаток Б), яка дозволила оцінити реальний досвід та готовність молоді до активних дій.

Аналіз відповідей на перше запитання, що стосувалося частоти участі в різних видах діяльності за останні пів року, показав загалом низький рівень залученості. Для наочності ми перевели відповіді у бали (Ніколи – 0, 1-2 рази – 1, 3-5 разів – 2, Більше 5 разів – 3) та вирахували середній індекс участі по кожній групі. В експериментальній групі він склав 0,98, а в контрольній – 0,95, що свідчить про те, що в середньому молодь долучається до громадських справ рідше, ніж 1-2 рази на пів року.

Найбільш поширеними видами активності виявилися підписання електронних петицій та епізодичні пожертви на благодійність. Найменш поширеними – участь у тренінгах на соціальну тематику та безпосередня волонтерська допомога.

Важливі дані було отримано щодо соціальної ролі, яку молодь найчастіше виконує. Розподіл відповідей представлено на рисунку 2.5.

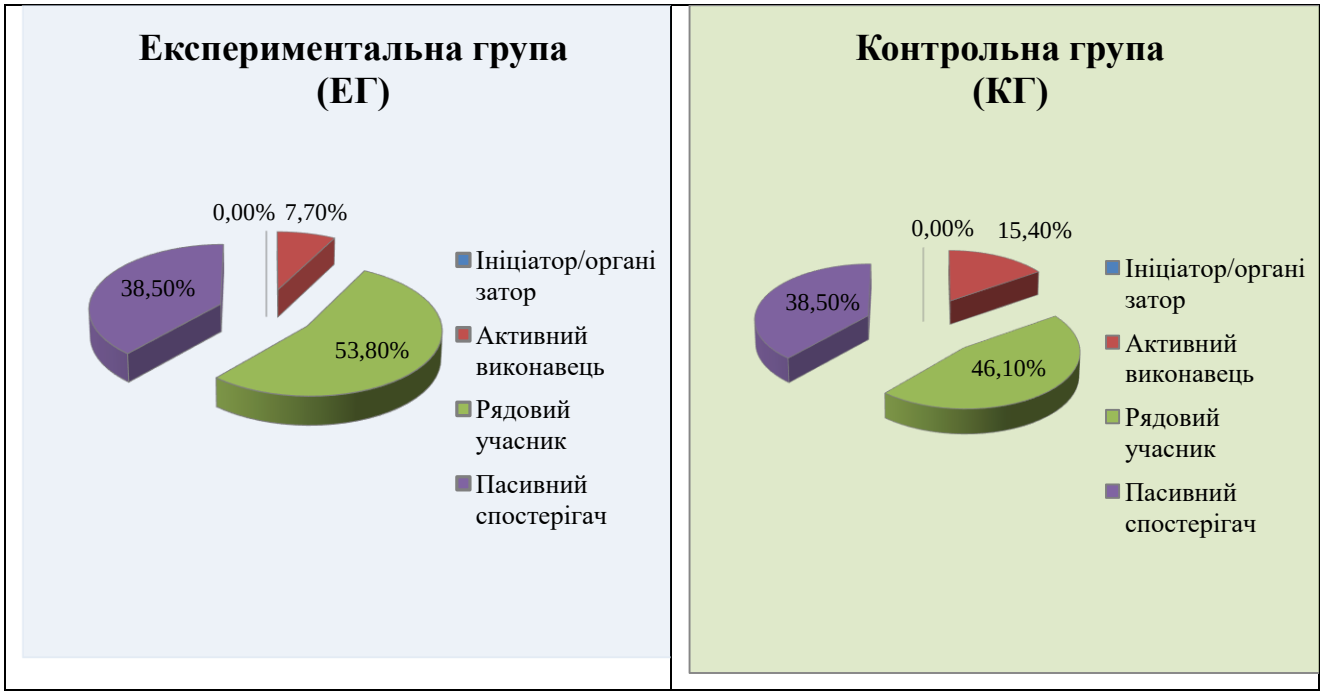

Рис. 2.5 Розподіл відповідей щодо типової соціальної ролі в громадській діяльності на констатувальному етапі, %

Дані свідчать про те, що в обох групах переважає пасивна або виконавська модель поведінки. Сумарно «Рядовий учасник» та «Пасивний спостерігач» складають більше 60% відповідей. Лише 7,7% в ЕГ та 15,4% в КГ ідентифікували себе як «Активний виконавець». Жоден з учасників на констатувальному етапі не обрав варіант «Ініціатор/організатор», що є яскравим свідченням браку лідерських навичок та проактивної позиції.

Другий розділ анкети вимірював готовність до дій у майбутньому. Середній бал готовності за 5-бальною шкалою в експериментальній групі склав 2,8, а в контрольній – 2,7. Це свідчить про наявність певного інтересу, але відсутність сильної внутрішньої готовності брати на себе відповідальність.

Найменшу готовність молодь виявила до організаційної діяльності (організувати захід, написати проєкт), що корелює з даними про соціальні ролі.

Таким чином, на основі комплексного аналізу даних, отриманих за всіма методиками, ми здійснили узагальнюючий розподіл учасників дослідження за інтегральними рівнями сформованості громадської активності. Рівень визначався за переважанням показників у всіх трьох компонентах відповідно до моделі, представленої в таблиці 2.1. Результати цього розподілу відображено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Узагальнюючий розподіл учасників за рівнями сформованості громадської активності на констатувальному етапі, %»

Рівень	**Експериментальна група (n=13)**	**Контрольна група (n=13)**
Високий (проактивний)	7,7% (1 особа)	0% (0 осіб)
Середній (ситуативний	53,8% (7 осіб)	53,8% (7 осіб)
Низький (пасивний)	38,5% (5 осіб)	46,2% (6 осіб)

Дані, представлені в таблиці, дозволяють зробити декілька ключових висновків. По-перше, на початок експерименту в обох групах переважає середній (ситуативний) та низький (пасивний) рівні сформованості громадської активності. Високий (проактивний) рівень є практично відсутнім. Це підтверджує актуальність нашого дослідження та необхідність розробки спеціальної формувальної програми.

По-друге, порівняльний аналіз показує, що на констатувальному етапі експериментальна та контрольна групи є статистично однорідними. Незначні відмінності у відсоткових показниках не є суттєвими, що створює об’єктивні умови для подальшого проведення педагогічного експерименту.

Таким чином, результати констатувального етапу свідчать про наявність низки проблем: недостатній рівень обізнаності молоді про інструменти громадської участі, переважання зовнішньої мотивації над ціннісною, брак реального досвіду та ініціативності. Саме на вирішення цих проблем буде

спрямована програма формувального етапу, яка буде реалізована з учасниками експериментальної групи.

Висновки до другого розділу

Другий розділ дипломної роботи було присвячено організації та проведенню дослідно-експериментальної роботи, спрямованої на вивчення початкового стану сформованості громадської активності молоді. Відповідно до поставлених завдань, у цьому розділі було розроблено діагностичний інструментарій, описано методику констатувального етапу дослідження та здійснено глибокий аналіз отриманих емпіричних даних. Проведена робота дозволяє зробити низку важливих узагальнюючих висновків.

У ході виконання третього завдання дослідження було розроблено та науково обґрунтовано комплексний діагностичний інструментарій, що дозволив здійснити всебічну оцінку рівнів сформованості громадської активності. Його ключовою особливістю є відповідність трикомпонентній структурі досліджуваного феномену (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, поведінковий), яка була визначена в теоретичній частині роботи. Для діагностики кожного компонента було підібрано валідні та інформативні методики. Так, для вивчення когнітивного та поведінкового компонентів було розроблено авторські анкети «Рівень обізнаності у сфері громадської діяльності» та «Карта громадської участі», що дозволило зібрати специфічні дані, максимально релевантні меті дослідження. Для діагностики психологічних установок, що лежать в основі мотиваційно-ціннісного компонента громадської активності, було використано стандартизовані методики: адаптовану версію VFI М. Снайдера та А. Омто та тест-опитувальник «Рівень суб’єктивного контролю» Дж. Роттера. Такий комплексний підхід забезпечив високу надійність та об’єктивність отриманих даних. На основі теоретичної моделі було також розроблено деталізовану

таблицю критеріїв та показників, що стала основою для інтерпретації результатів та віднесення учасників до низького, середнього чи високого рівнів сформованості громадської активності.

На основі розробленого інструментарію було проведено констатувальний етап експерименту, в якому взяли участь 26 молодих людей, розподілених рівномірно на експериментальну та контрольну групи. Аналіз отриманих результатів дозволив виявити загальні тенденції та проблеми у сформованості громадської активності сучасної молоді.

Аналіз когнітивного компонента засвідчив, що в обох групах переважає середній рівень обізнаності (53,8% в ЕГ та 61,5% в КГ). Це означає, що молодь має загальні, часто поверхневі уявлення про громадську діяльність, але їй бракує системних знань про конкретні механізми, інструменти та локальні громадські організації. Було виявлено низький рівень інтегрованості молоді в місцевий громадський сектор, що є суттєвим бар'єром для її реального залучення.

Аналіз мотиваційно-ціннісного компонента виявив, що домінантною для більшості молодих людей є зовнішня мотивація. Провідними мотивами до участі в громадській діяльності є соціальні (спілкування з друзями) та кар'єрні (отримання досвіду для майбутньої роботи). Внутрішня, ціннісна мотивація, що ґрунтується на альтруїстичних переконаннях, є провідною лише для незначної частини респондентів (менше 25%). Крім того, діагностика локусу контролю показала, що значна частина молоді (близько 40%) має екстернальний тип, тобто не вірить у власну здатність впливати на події, що є серйозною психологічною перешкодою для прояву ініціативи.

Аналіз поведінкового компонента підтвердив висновки, зроблені на основі вивчення мотивації. Реальний досвід участі молоді в громадській діяльності є дуже низьким, переважно епізодичним. Молоді люди здебільшого виконують роль пасивних спостерігачів або рядових виконавців, тоді як ініціативність та готовність брати на себе організаторські функції практично

відсутні. Готовність приділяти свій час громадській діяльності також перебуває на невисокому рівні.

Узагальнюючий розподіл учасників за інтегральними рівнями сформованості громадської активності показав, що на початок експерименту в обох групах домінує *середній (ситуативний) та низький (пасивний) рівні*. Високий, проактивний рівень, що характеризується системними знаннями, стійкою внутрішньою мотивацією та ініціативною поведінкою, є практично непредставленим. Це свідчить про глибоку суперечність між суспільним запитом на активну молодь та реальним станом її готовності до участі в громадському житті.

Важливим висновком констатувального етапу є те, що експериментальна та контрольна групи на початок дослідження є статистично однорідними за всіма ключовими показниками. Це створює надійну основу для подальшого проведення формувального етапу експерименту та об’єктивної оцінки його ефективності шляхом порівняння результатів у двох групах на контрольному етапі.

Таким чином, результати, отримані в другому розділі, повністю підтвердили актуальність обраної теми та довели необхідність розробки цілеспрямованої програми неформальної освіти, яка була б спрямована на подолання виявлених проблем: підвищення рівня обізнаності, розвиток внутрішньої ціннісної мотивації та формування практичних навичок громадської участі, що і стане предметом розгляду в наступному розділі робот

РОЗДІЛ 3.
РОЗРОБКА ТА АПРОБАЦІЯ ПРОГРАМИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ З ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ

3.1. Розробка та впровадження програми неформальної освіти за принципом «рівний-рівному»

Формувальний етап експерименту був спрямований на практичну реалізацію цілеспрямованого педагогічного впливу на учасників експериментальної групи з метою підвищення рівня їхньої громадської активності. Основою цього впливу стала розроблена нами програма неформальної освіти. Її структура та змістове наповнення були спроєктовані безпосередньо на основі результатів констатувального етапу дослідження та спрямовані на подолання виявлених проблем: низького рівня обізнаності, домінування зовнішньої мотивації та браку практичних навичок участі шляхом упровадження принципу «рівний-рівному».

Мета програми: сприяння формуванню проактивної громадської позиції у молоді шляхом розвитку когнітивного, мотиваційно-ціннісного та поведінкового компонентів громадської активності.

Проактивна позиція підкреслює вищий рівень розвитку громадської свідомості, що передбачає внутрішнє бачення, аналіз ситуації та передбачення її негативних наслідків.

Завдання програми:

1. Підвищити рівень обізнаності учасників щодо сутності та форм громадської активності, діяльності громадських організацій та інструментів громадської участі.
2. Сприяти формуванню стійкої внутрішньої мотивації до громадської діяльності, що ґрунтується на гуманістичних цінностях та почутті соціальної відповідальності.

3. Розвинути практичні навички командної роботи, проєктного мислення, лідерства та ініціативності.

4. Створити умови для набуття учасниками першого успішного досвіду реалізації власної соціальної мікроініціативи.

Цільова аудиторія: учасники експериментальної групи (13 осіб віком від 16 до 22 років).

Принципи реалізації програми: добровільність, практична спрямованість, навчання через досвід, створення підтримуючого середовища та, ключовий для нашого дослідження, й саме головне, принцип «рівний-рівному».

Програма мала модульну структуру, що дозволяло гнучко підходити до організації занять. Вона складалася з трьох взаємопов'язаних тематичних модулів, кожен з яких був спрямований на розвиток певного компонента громадської активності.

Отже, структура та зміст програми передбачали такі модулі роботи із молоддю:

Модуль 1. «Громадянський компас» *(спрямований на когнітивний компонент).*

Мета: сформувати уявлення про структуру громадянського суспільства та роль молоді в ньому.

Зміст передбачає проведення в рамках цього модуля інтерактивних лекцій та дискусії на теми: «Що таке громадська активність і чому це важливо?», «Мапа ГО: хто змінює наше місто та країну?», «Від петиції до громадського бюджету: як працюють інструменти демократії?» та інші.

Форми та методи роботи: онлайн-семінари, мозкові штурми, аналіз кейсів реальних громадських ініціатив міста та країни.

Впровадження модуля «Громадянський компас» є, за нашим переконанням, надзвичайно важливою умовою ефективного розвитку громадянської активності, оскільки саме сформований когнітивний компонент виступає фундаментом для будь-якої свідомої діяльності. Молодь часто демонструє високий потенціал до змін, проте стикається з бар'єром відсутності

інструментальних знань – нерозумінням алгоритмів впливу на владу, функцій громадських організацій чи механізмів демократії участі. Надання систематизованої інформації про такі інструменти, як петиції та громадський бюджет, дозволяє трансформувати абстрактне бажання «робити добро» у компетентну та цілеспрямовану поведінку, забезпечуючи перехід від ситуативного волонтерства до системної громадської активності.

За нашим баченням, використання інтерактивних форм роботи, зокрема аналізу реальних кейсів та мозкових штурмів, забезпечує глибоке осмислення матеріалу та емоційне залучення учасників, чого неможливо досягти традиційними лекційними методами. Розгляд успішних прикладів громадських ініціатив виконує подвійну функцію: навчальну (демонстрація «як це працює») та мотивуючу (доказ того, що «зміни можливі»). Отже, такий підхід сприяє подоланню соціальної апатії та формуванню у молодих людей почуття власної спроможності впливати на процеси у громаді, що є ключовим індикатором успішної соціалізації сучасного громадянина.

Модуль 2. «Джерело мотивації» *(спрямований на мотиваційно-ціннісний компонент).*

Мета: допомогти учасникам знайти власні джерела мотивації та сформувати ціннісне ставлення до громадської діяльності.

Зміст: учасники працювали над темами: «Лідерство та команда: як працювати разом?», «Моя суперсила: як мої таланти можуть допомогти громаді?», «Емоційний інтелект та профілактика вигорання в активізмі».

Форми роботи: тренінги, групові рефлексії, мотиваційні зустрічі (в онлайн-форматі) з відомими місцевими волонтерами та громадськими діячами.

Реалізація цього модуля є також необхідною умовою для засвоєння громадянських цінностей та забезпечення стійкості участі молоді у суспільному житті. Оскільки громадянська активність часто пов’язана з емоційним навантаженням та роботою на безоплатній основі, існує високий ризик втрати інтересу або емоційного вигорання. Отже, робота над темами емоційного інтелекту та пошуку власних «суперсил» дозволяє перевести фокус активності

із зовнішнього примусу («треба») на внутрішню потребу самореалізації («хочу і можу»), що робить громадську діяльність не тягарем для молоді, а ресурсом для особистісного розвитку.

Модуль 3. «Майстерня проєктів» *(спрямований на поведінковий компонент).*

Метою даного модулю програми було надати учасникам практичний інструментарій для реалізації власних ідей.

Зміст програми за цим модулем передбачав, що він буде повністю практичним і включати роботу над темами: «Від ідеї до проєкту: кроки реалізації», «Де шукати ресурси? Основи фандрайзингу», «Як розповісти про свою ідею: основи комунікації» та ін.

Форми роботи: воркшопи, робота в малих групах над розробкою власних соціальних мікропроєктів, презентація (пітчинг) ідей.

Впровадження у нашій експериментальній програмі з розвитку громадської активності модуля «Майстерня проєктів» є ключовим етапом дослідницької роботи, оскільки саме він забезпечує трансформацію теоретичних знань та мотивації у реальний поведінковий компонент. Як відомо, громадянська компетентність неможлива без оволодіння конкретним інструментарієм («hard skills» активіста): навичками проєктного менеджменту та публічної комунікації. Отже, без розуміння алгоритмів залучення ресурсів та етапів реалізації ідеї навіть найбільш вмотивована молодь стикається з неспроможністю втілити задуми, що призводить до розчарування та пасивності.

Саме практична спрямованість цього модуля дає учасникам необхідні механізми впливу на дійсність.

Отже, застосування проєктної технології та методів «навчання через дію», за нашим переконанням, дозволяє учасникам отримати досвід «малих перемог» ще в межах навчальної програми. Розробка та упровадження власних соціальних мікропроєктів створюють безпечне середовище для апробації ідей, де помилки сприймаються як досвід, а не як поразка. Це формує почуття самоефективності та впевненості у власних силах, що є ключовим фактором

закріплення моделі соціально активної поведінки у подальшому самостійному житті.

Особливістю нашої програми є реалізація ***принципу «рівний-рівному».*** Оскільки центральною ідеєю нашого дослідження було використання принципу «рівний-рівному», то початковий задум передбачав формування та підготовку невеликої групи тренерів-однолітків з числа найбільш активних учасників. Однак реалії воєнного стану, під час якого організовувалася дослідно-експериментальна робота, нерегулярність зустрічей та обмеженість у часі внесли свої корективи. Тому нами було ухвалено рішення про часткове та гнучке впровадження цього принципу.

Це виглядало таким чином, що замість формальної підготовки окремої команди, після перших занять в групі природним шляхом виокремилися 2-3 найбільш ініціативних учасники. Саме вони залучалися до проведення окремих активностей. Наприклад, під час роботи в малих групах вони виконували роль фасилітаторів, допомагали іншим згенерувати ідеї, виступали з презентаціями від імені своїх команд. Під час онлайн-обговорень вони виступали співмодераторами, ставили питання та заохочували до дискусії менш активних учасників. Такий підхід дозволив, навіть за обмежених умов, реалізувати ключові переваги принципу «рівний-рівному»: підвищити довіру в групі, створити горизонтальну модель комунікації та надати позитивний рольовий приклад для інших.

Процес впровадження програми мав певні особливості, які були зумовлені викликами часу, умовами проведення роботи й зустрічей під час проблем з електрозабезпеченням та безпекою учасників зокрема.

Отже, впровадження програми відбувалося протягом двох місяців, з листопада 2025 року по січень 2026 року, з учасниками експериментальної групи. Головним викликом, що суттєво вплинув на організацію роботи, стали складні умови в Україні, зокрема постійні повітряні тривоги та аварійні й стабілізаційні відключення електроенергії. Це унеможливило проведення

занять виключно в офлайн-форматі та змусило нас перейти до змішаної форми роботи.

Так, щодо онлайн-компоненту, то теоретичні блоки, інтерактивні лекції та групові обговорення переважно проводились онлайн на платформах Zoom та Google Meet. Це дозволяло долучати учасників навіть за умов, коли вони не могли бути присутніми фізично. Для постійної комунікації, обміну матеріалами та виконання домашніх завдань було створено закриту групу в месенджері Telegram. Це забезпечувало асинхронну взаємодію та підтримку зв’язку навіть під час відключень світла.

Офлайн-компонент програми передбачав, що найбільш практичні та інтерактивні заходи, такі як тренінги з командоутворення та воркшопи з розробки проєктів, ми намагалися, все ж такі, проводити очно. Зустрічі відбувалися на базі ГО або в місцевих молодіжних центрах, обладнаних генераторами, що дозволяло працювати відносно автономно. Ці живі зустрічі були надзвичайно важливими для згуртування команди та підтримки мотивації учасників.

Змішаний формат, хоч і був вимушеним, виявився досить ефективним, адже поєднував гнучкість онлайн-навчання з енергією та емоційним зарядом живого спілкування. Водночас це вимагало від організаторів постійної адаптації, зміни планів та пошуку альтернативних рішень.

Таким чином, розроблена програма є логічною та обґрунтованою відповіддю на виклики, виявлені під час констатувального етапу. Її впровадження відбувалося в складних умовах, що вимагало переходу до змішаного формату роботи та гнучкої реалізації принципу «рівний-рівному». Аналіз ефективності даної програми буде представлено в наступному підрозділі.

3.2. Аналіз ефективності реалізованої програми та методичні рекомендації щодо формування громадської активності молоді

Завершальним етапом дослідно-експериментальної роботи став контрольний етап, метою якого було проведення повторної діагностики рівнів сформованості громадської активності в експериментальній та контрольній групах. Проведення контрольного зрізу дозволило здійснити порівняльний аналіз отриманих даних, оцінити динаміку змін, що відбулися в учасників експериментальної групи під впливом програми неформальної освіти за принципом «рівний-рівному», та зробити висновок про її ефективність. Діагностика проводилася за тим самим інструментарієм, що і на констатувальному етапі, що забезпечило об’єктивність та надійність порівняння.

Отже, для аналізу динаміки сформованості когнітивного компонента ми провели повторну діагностика за допомогою анкети «Рівень обізнаності у сфері громадської діяльності». Результати виявили суттєві позитивні зміни в експериментальній групі. Якщо на констатувальному етапі правильне визначення поняття «громадська активність» обрали 50,8% учасників ЕГ, то на контрольному етапі цей показник зріс до 84,6% (11 осіб). Це свідчить про те, що завдяки участі в програмі, зокрема в модулі «Громадянський компас», молодь сформувала глибоке та системне розуміння сутності досліджуваного феномену. У контрольній групі цей показник залишився практично без змін – 53,8% (7 осіб), що лише на 7,6% вище за початковий результат і може пояснюватися загальним життєвим досвідом, а не цілеспрямованим впливом. Динаміку сформованості когнітивного компоненту через виявлення ступеню розуміння сутності громадської активності в експериментальній та контрольній групах представимо у вигляді діаграми (рис.3.1.).

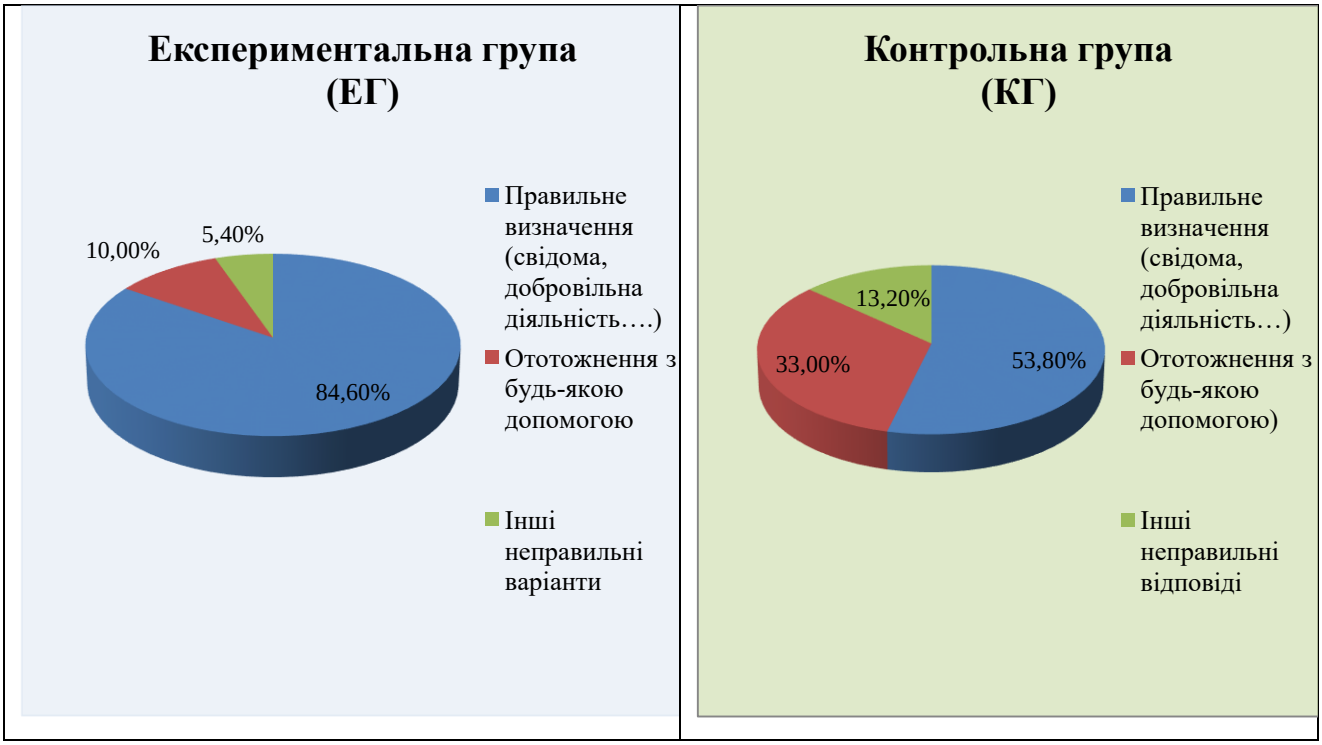

Рис. 3.1 «Динаміка розуміння сутності громадської активності в ЕГ та КГ, %»

Значно розширилися уявлення учасників ЕГ про форми громадської активності. Середня кількість обраних правильних варіантів відповідей зросла з 3,2 до 4,8 з 5 можливих. Учасники почали впевнено ідентифікувати такі форми, як участь у студентському самоврядуванні та підписання петицій. Важливо, що після програми жоден з учасників ЕГ не припустився помилки, віднісши до громадської активності оплачувану роботу. У контрольній групі середній показник залишився на рівні 3,3.

Найбільш показовими є зміни в обізнаності щодо місцевих ГО. Якщо на початку експерименту лише 23,1% учасників ЕГ могли назвати хоча б одну організацію, то після завершення програми цей показник сягнув 76,9% (10 осіб). Молоді люди не просто називали організації, а й могли коротко охарактеризувати напрями їхньої діяльності. В контрольній групі цей показник незначно зріс до 23,1%, що свідчить про відсутність системних знань.

Представимо динаміку формування когнітивного компоненту також у вигляді діаграми на рисунку 3.2.

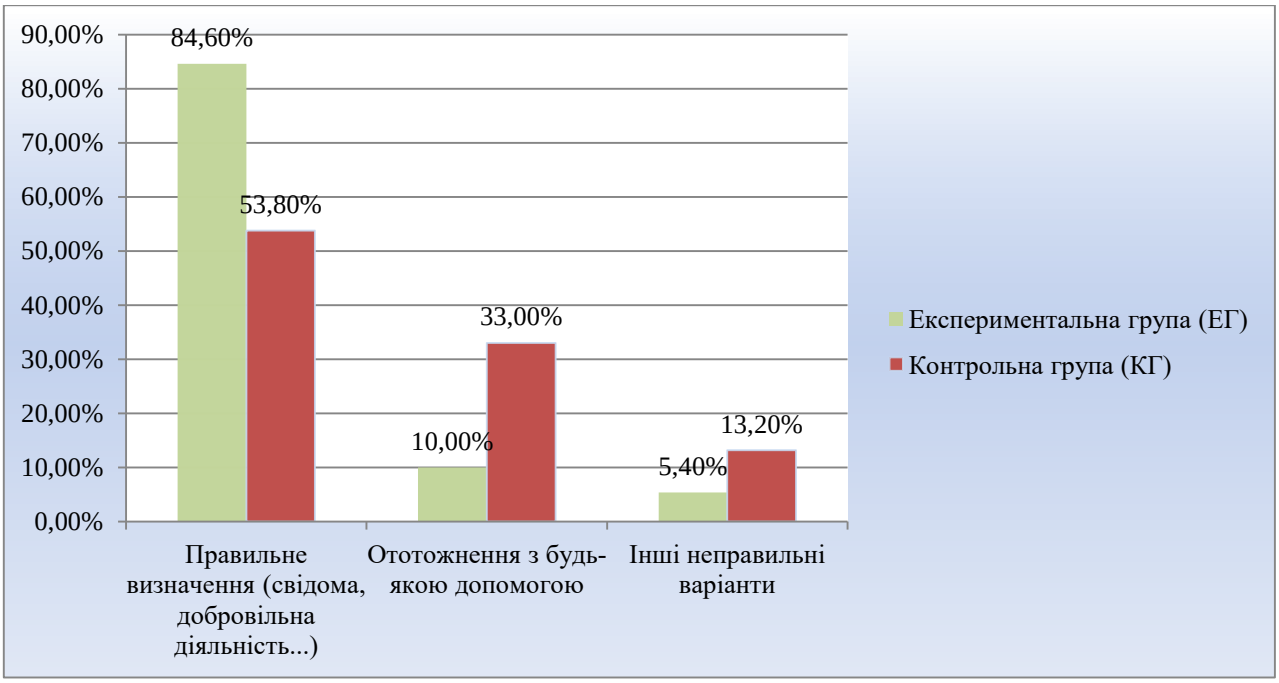

Рис. 3.2. Динаміка формування когнітивного компоненту громадянської активності

Узагальнюючий розподіл учасників за рівнями сформованості когнітивного компонента демонструє якісний стрибок, що відбувся в експериментальній групі (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Динаміка рівнів сформованості когнітивного компонента в ЕГ та КГ, %

Рівень сформованості когнітивного компоненту громадської активності	***Експериментальна група (n=13)***		***Контрольна група (n=13)***	
	До	*Після*	*До*	*Після*
Високий	15,9% (2 особи)	61,5% (8 особа)	7,7% (1 особа)	7,5 (1 особа)
Середній	54,8% (7 осіб)	31,1% (5 особи)	61,5% (8 осіб)	62,1% (8 осіб)
Низький	29,4% (4 особи)	0% (0 осіб)	30,8% (4 особи)	30,3% (4 особи)

Як бачимо з таблиці, в експериментальній групі повністю зник низький рівень сформованості когнітивного компонента. Кількість учасників з високим рівнем зросла майже в чотири рази – з 2 до 8 осіб. Водночас у контрольній

групі суттєвих змін не відбулося, що підтверджує ефективність саме цілеспрямованого інформаційного впливу в рамках програми.

Порівняльний аналіз динаміки формування *мотиваційно-ціннісного компонента* громадської активності молоді робився за результатами повторної діагностики за методикою «Мотивація участі у волонтерській діяльності» показав значну трансформацію мотиваційного профілю учасників експериментальної групи. Дані, отримані шляхом обчислення середніх балів за кожною зі шкал, представлено на рисунку 3.3.

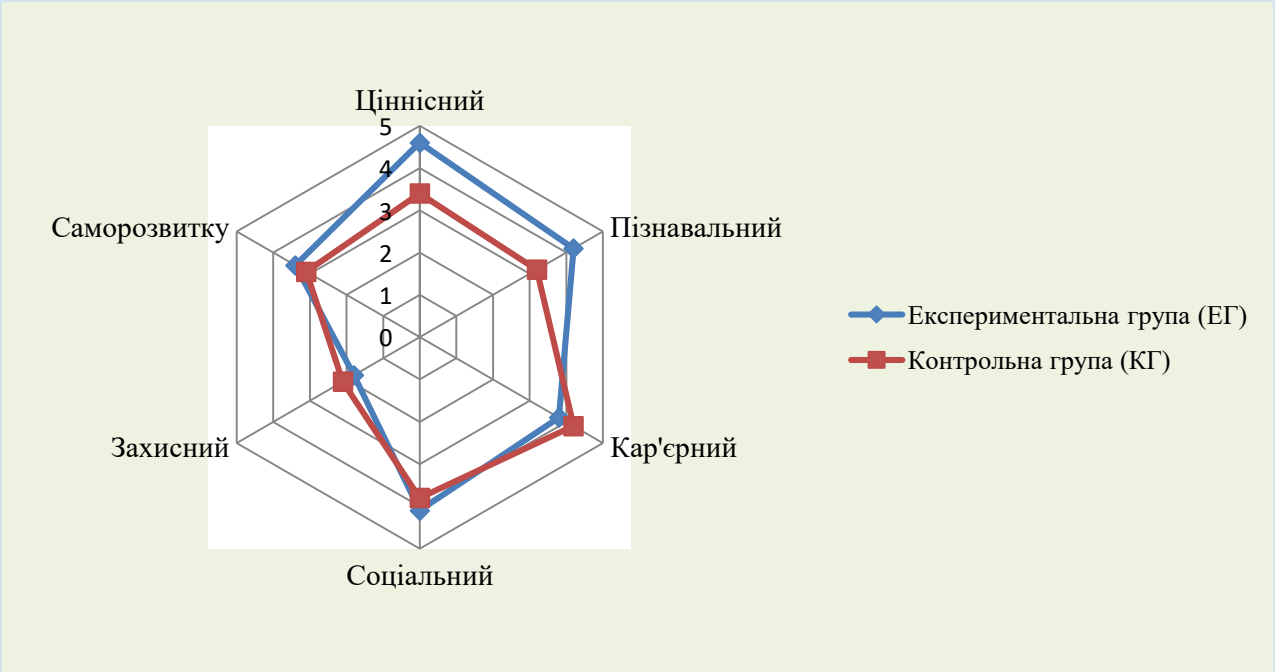

Рис. 3.3 Порівняльний аналіз мотиваційного профілю ЕГ (після) та КГ (після), середні бали

Найважливішою зміною стало зростання значущості внутрішніх мотивів. «Ціннісний» мотив в експериментальній групі вийшов на перше місце, його середній бал зріс з 3,5 до 4,6. Це свідчить про те, що після участі в програмі, зокрема в рефлексивних сесіях та мотиваційних зустрічах, молодь почала сприймати громадську діяльність передусім як спосіб реалізації власних гуманістичних цінностей. Також суттєво зріс показник «Пізнавального» мотиву (з 3,1 до 4,2), що відображає інтерес до здобуття нового досвіду. Водночас

значущість зовнішніх мотивів, таких як «Соціальний» та «Кар'єрний», хоч і залишилася високою, але перестала бути домінантною. У контрольній групі мотиваційний профіль залишився практично ідентичним до того, що був на констатувальному етапі, з домінуванням соціальних та кар'єрних мотивів.

Позитивні зміни зафіксовано і за результатами тесту-опитувальника «Рівень суб'єктивного контролю». Середній показник загальної інтернальності в експериментальній групі зріс з 24,5 до 31,2 бала, що свідчить про значне посилення схильності брати відповідальність на себе. У контрольній групі середній бал залишився на рівні 24,1. Розподіл учасників за рівнями суб'єктивного контролю (рис. 3.4) наочно демонструє цю динаміку.

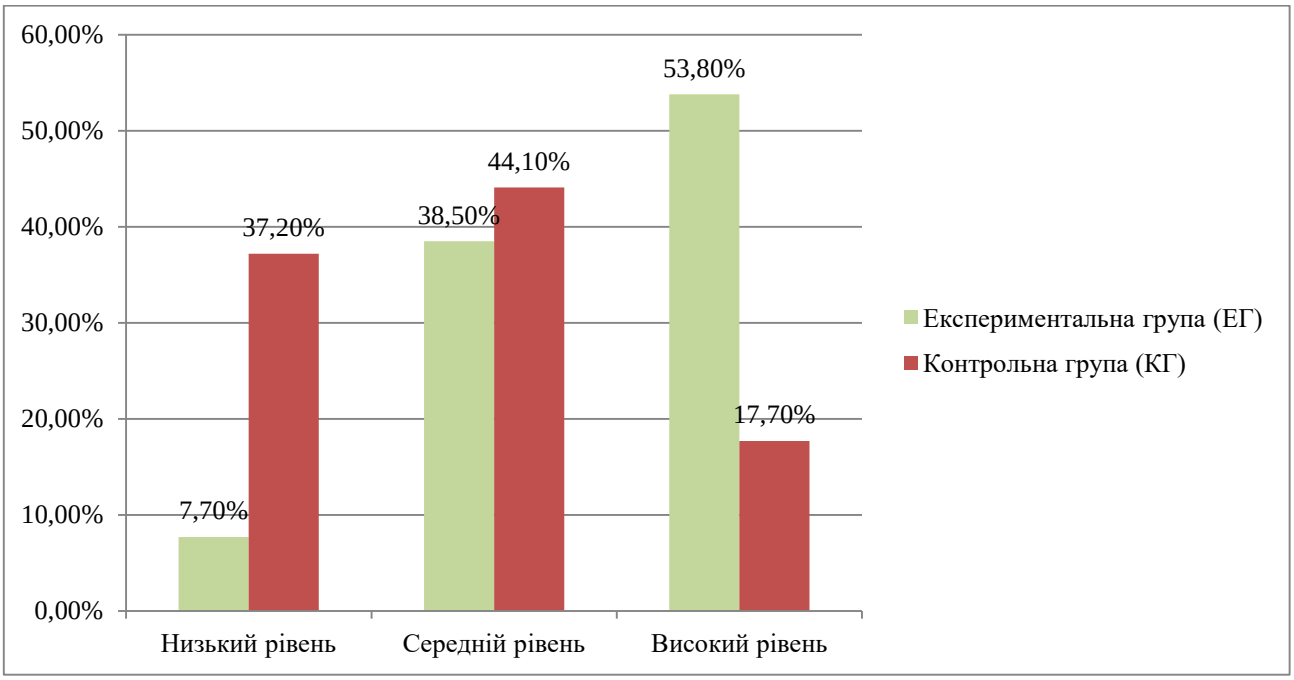

Рис. 3.3 «Динаміка розподілу учасників за рівнем суб'єктивного контролю, %

В експериментальній групі частка молоді з високим рівнем інтернальності зросла з 15,4% до 53,8% (7 осіб). Відповідно, значно зменшилася кількість учасників з екстернальним локусом контролю (з 38,5% до 7,7%). Це є надзвичайно важливим результатом, оскільки саме інтернальний локус контролю є психологічною передумовою для проактивної, ініціативної поведінки. У контрольній групі розподіл залишився практично незмінним.

Порівняльний аналіз динаміки *поведінкового компонента* сформованості громадської активності у учасників експериментальної групи здійснювався за допомогою анкети «Карта громадської участі». Адже найбільш яскраво ефективність програми проявилася саме у змінах поведінкового компонента.

Середній індекс реальної участі в громадській діяльності (розрахований у балах) в експериментальній групі зріс з 0,98 до 2,15. Це означає, що учасники програми, натхненні новими знаннями та мотивацією, за період її реалізації почали активно долучатися до різних ініціатив. Зокрема, декілька учасників самостійно організували та провели благодійний збір для тварин у притулку, що є прямим результатом роботи в «Майстерні проєктів». У контрольній групі цей індекс залишився на рівні 1,05.

Ключові зміни відбулися у розподілі соціальних ролей (рис. 3.5).

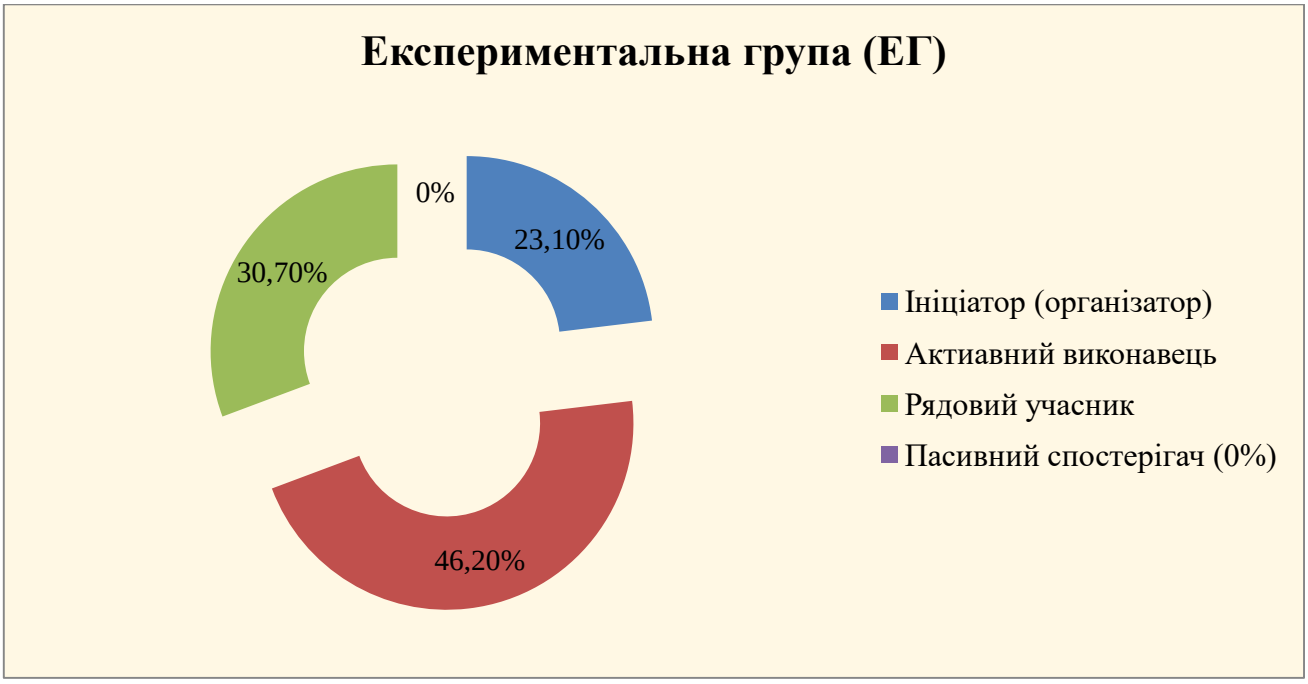

Рис. 3.5 Динаміка розподілу типових соціальних ролей в ЕГ, %

Якщо на початку експерименту в ЕГ домінували ролі «Рядовий учасник» та «Пасивний спостерігач», то після програми картина кардинально змінилася. Частка «Пасивних спостерігачів» скоротилася з 38,5% до 0%. Значно зросла кількість «Активних виконавців» (з 7,7% до 46,2%). Та найважливіше – з'явилися учасники, які ідентифікували себе як «Ініціатор/організатор», їхня

частка склала 23,1% (3 особи), тоді як на початку таких не було взагалі. Це є прямим доказом того, що програма сприяла розвитку лідерського потенціалу та ініціативності. У контрольній групі суттєвих змін у розподілі ролей не зафіксовано.

Також значно зросла готовність до дій у майбутньому. Середній бал готовності за 5-бальною шкалою в експериментальній групі зріс з 2,8 до 4,3, тоді як у контрольній – залишився на рівні 2,9.

Отже, комплексний аналіз динаміки всіх трьох компонентів дозволив зробити узагальнюючий висновок про ефективність реалізованої програми. Порівняльний розподіл учасників за інтегральними рівнями сформованості громадської активності до і після експерименту представлено в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Динаміка рівнів сформованості громадської активності в ЕГ та КГ, % (узагальнений показник)

Рівень	**Експериментальна група (n=13)**		**Контрольна група (n=13)**	
	До	Після	До	Після
Високий (проактивний)	7,7%	46,2%	0%	0%
Середній (ситуативний	53,8%	53,8%	53,8%	61,5%
Низький (пасивний)	38,5%	0%	46,2%	38,5%

Результати, наведені в таблиці, є підтвердженням ефективності розробленої програми. В експериментальній групі відбулися значні якісні зміни: повністю зник низький (пасивний) рівень, а частка учасників з високим (проактивним) рівнем зросла в 6 разів – з 1 до 6 осіб. Водночас у контрольній групі, де цілеспрямований педагогічний вплив був відсутній, розподіл учасників за рівнями сформованості громадської активності залишився майже без змін. Високий рівень в контрольні групі так й не з’явився. Це свідчить про те, що програма мала комплексний та системний вплив, сприяючи гармонійному розвитку знань, мотивації та практичних навичок. Водночас у контрольній групі, де цілеспрямований вплив був відсутній, статистично

значущих змін не відбулося. Отже, можна стверджувати, що позитивна динаміка в експериментальній групі є прямим наслідком участі в програмі неформальної освіти, що підтверджує гіпотезу нашого дослідження.

Таким чином, на основі проведеного дослідження, досвіду розробки та впровадження програми, а також враховуючи виклики сьогодення, ми можемо сформулювати низку ***методичних рекомендацій*** для соціальних працівників, фахівців молодіжних центрів, громадських організацій та освітян.

1. *Застосовувати комплексний підхід.* Формування громадської активності є ефективним лише за умови одночасного впливу на всі три (когнітивного (знання), емоційно-ціннісного (ставлення) та поведінкового (дія)) її компоненти. Програми мають поєднувати інформаційні блоки (лекції, дискусії), мотиваційні заходи (зустрічі з лідерами, рефлексії) та практичні елементи (воркшопи, проєктна діяльність). Лише за умови гармонійного поєднання цих форматів молода людина трансформується з пасивного спостерігача соціальних процесів у їх свідомого творця.

2. *Зміщувати акцент на практичну діяльність та проєктне навчання.* Найбільший ефект у нашому дослідженні дали саме практичні воркшопи. Соціально-педагогічна доцільність переходу до діяльнісних методів підтверджується численними дослідженнями у сфері неформальної освіти та компетентнісного підходу. Традиційні методи передачі знань часто не формують у молоді відчуття власної спроможності впливати на навколишній світ. Натомість залучення до розробки та реалізації мікропроєктів дозволяє учасникам пройти повний цикл соціальної творчості: від виявлення проблеми до відчутного результату. Це долає феномен вивченої безпорадності та формує стійку поведінкову установку на ініціативність та громадську активність. Отже, рекомендується відходити від формату «слухання» на користь формату «діяння». Надання молоді можливості розробити та реалізувати (навіть у мікромасштабі) власний соціальний проєкт є найпотужнішим інструментом для розвитку ініціативності та відповідальності.

3. *Активно використовувати принцип «рівний-рівному» у гнучкому форматі.* Навіть за умов обмежених ресурсів та часу, залучення найбільш активних учасників до ролі фасилітаторів, модераторів чи менторів значно підвищує довіру в групі та сприяє створенню горизонтальної, підтримуючої атмосфери.

Принцип «рівний-рівному» є високоефективним в роботі з молоддю завдяки зниженню психологічних бар'єрів та зростанню довіри до інформації. У підлітковому та юнацькому віці референтна група однолітків має значно більший вплив на формування цінностей, ніж фігури «вчителів» чи «експертів». Залучення активних учасників у якості фасилітаторів створює горизонтальну модель комунікації, де знання та досвід передаються не директивно, а через діалог та спільну діяльність, що значно підвищує сприйнятливість аудиторії до ідей громадянського суспільства.

Такий підхід також виконує подвійну розвивальну функцію. З одного боку, він активізує групу, створюючи безпечну та підтримуючу атмосферу, а з іншого – стає потужним інструментом лідерського зростання для самих менторів. Беручи на себе роль модератора, молода людина глибше усвідомлює матеріал, розвиває організаторські здібності та відчуття соціальної відповідальності, що безпосередньо сприяє формуванню активу громади з числа молодіжних лідерів.

4. *Бути готовими до змішаного формату роботи.* В сучасних українських реаліях поєднання онлайн- та офлайн-заходів є не просто можливістю, а необхідністю. Рекомендується використовувати онлайн-інструменти (Zoom, Telegram) для теоретичних блоків та асинхронної комунікації, а офлайн-зустрічі – для найбільш інтерактивних та командоутворюючих заходів.

Використання онлайн-інструментів забезпечує інклюзивність та безперервність процесу, дозволяючи залучати експертів з інших регіонів та підтримувати комунікацію в асинхронному режимі. Це відповідає цифровим

звичкам сучасної молоді, для яких віртуальний простір є природним середовищем спілкування та отримання інформації.

Водночас, повна віртуалізація соціальної роботи несе ризики втрати емоційного контакту, тому офлайн-компонент залишається критично важливим для командоутворення та розвитку емпатії.

5. *Розвивати внутрішню, ціннісну мотивацію.* Робота з мотивацією не повинна обмежуватися закликами. Ефективними є зустрічі з реальними громадськими діячами та волонтерами, які можуть поділитися власними історіями, а також групові рефлексії, що допомагають молодій людині знайти зв'язок між громадською діяльністю та власними цінностями й талантами.

Зустрічі з реальними рольовими моделями (громадськими діячами) запускають механізм соціального наслідування та ідентифікації: молодь бачить живі приклади того, як активна позиція приносить задоволення та визнання, що сприяє формуванню власних ідеалів.

6. *Використовувати розроблений діагностичний інструментарій.* Комплекс запропонованих методик (авторські анкети, VFI, тест РСК) може бути використаний іншими фахівцями для проведення вхідної діагностики та моніторингу ефективності власних програм з громадянського виховання молоді.

Запропонований комплекс методик дозволяє здійснити перехід від інтуїтивної оцінки ефективності («учасникам сподобалось») до об’єктивної фіксації якісних змін у структурі особистості. Використання стандартизованих тестів дає можливість отримати валідні дані про динаміку мотивації, зміну локусу контролю та рівень готовності до активних дій, що є необхідним для наукового обґрунтування результативності програми.

Впровадження цих рекомендацій у практику роботи з молоддю дозволить зробити процес формування громадської активності більш свідомим, системним та ефективним, що є надзвичайно важливим для розбудови стійкого та демократичного суспільства в Україні.

Висновки до третього розділу

Третій розділ дипломної роботи було присвячено практичній реалізації дослідження – розробці, апробації та аналізу ефективності програми неформальної освіти, спрямованої на формування громадської активності молоді.

У першому підрозділі було детально описано розроблену програму, її мету, завдання, модульну структуру та змістове наповнення, яке було спроєктовано як пряма відповідь на проблеми, виявлені на констатувальному етапі.

Формувальний етап експерименту був спрямований на практичну реалізацію цілеспрямованого педагогічного впливу на учасників експериментальної групи з метою підвищення рівня їхньої громадської активності. Основою цього впливу стала розроблена програма неформальної освіти. Її структура та змістове наповнення були спроєктовані безпосередньо на основі результатів констатувального етапу дослідження та спрямовані на подолання виявлених проблем: низького рівня обізнаності, домінування зовнішньої мотивації та браку практичних навичок участі шляхом упровадження принципу «рівний-рівному».

Мета програми було сприяння формуванню проактивної громадської позиції у молоді шляхом розвитку когнітивного, мотиваційно-ціннісного та поведінкового компонентів громадської активності.

Отже, у цьому розділі було обґрунтовано особливості впровадження програми в складних умовах воєнного стану, що вимагало переходу до змішаної (онлайн та офлайн) форми роботи та гнучкої, часткової реалізації освітнього принципу «рівний-рівному».

У другому підрозділі третього розділу було представлено результати контрольного етапу експерименту та здійснено порівняльний аналіз динаміки змін в експериментальній та контрольній групах. Аналіз довів високу ефективність розробленої програми. В експериментальній групі було

зафіксовано значну позитивну динаміку за всіма трьома компонентами громадської активності: суттєво зріс рівень обізнаності, відбулася трансформація мотивації з переважно зовнішньої на внутрішню, ціннісну, а також значно підвищився рівень реальної участі та ініціативності молоді. Узагальнюючі дані показали, що після проведення програми в експериментальній групі було повністю подолано низький рівень сформованості громадської активності, а частка учасників з високим, проактивним рівнем зросла вшестеро. Натомість у контрольній групі, де цілеспрямований вплив був відсутній, статистично значущих змін не відбулося.

Таким чином, результати, отримані в третьому розділі, підтвердили гіпотезу дослідження про те, що програма неформальної освіти, побудована за принципом «рівний-рівному», є дієвим засобом формування громадської активності молоді. Практичний досвід її реалізації та аналіз отриманих даних дозволили сформулювати комплекс методичних рекомендацій для фахівців, що працюють у молодіжній сфері.

ВИСНОВКИ

Проведене теоретико-експериментальне дослідження, присвячене проблемі формування громадської активності молоді засобами програми неформальної освіти за принципом «рівний-рівному», дозволило розв’язати поставлені завдання, досягти визначеної мети та сформулювати такі загальні висновки.

1. Відповідно до першого завдання, було **здійснено теоретичний аналіз стану дослідження проблеми у науковій літературі та визначено сутність, структуру й критерії сформованості громадської активності молоді.** На основі опрацювання наукових праць українських вчених було обґрунтовано ключові поняття роботи та визначено, що громадська активність молоді є складним, багатогранним соціально-педагогічним феноменом. Її сутність полягає у добровільній, свідомій та соціально спрямованій діяльності, що ґрунтується на внутрішній мотивації та орієнтована на позитивні суспільні перетворення. Таке визначення дозволило відмежувати досліджуване поняття від суміжних, зокрема «громадянськості» та «політичної активності», і сфокусувати дослідження саме на педагогічному аспекті – можливості цілеспрямованого формування цієї якості.

Було встановлено, що найбільш обґрунтованою та придатною для завдань нашого дослідження є трикомпонентна структура громадської активності, що детально розкривається у працях П. Вербицької та К. Журби. Ця структура включає: когнітивний компонент (система знань та уявлень про громадянське суспільство), мотиваційно-ціннісний компонент (внутрішні мотиви, гуманістичні цінності та соціальні установки, зокрема інтернальний локус контролю) та поведінковий компонент (практичні навички командної роботи, ініціативності та реальний досвід участі). Взаємозв’язок цих компонентів підкреслює необхідність комплексного підходу до формування громадської активності молоді.

Теоретичний аналіз дозволив також розробити критерії та показники для діагностики трьох рівнів сформованості громадської активності: низького

(пасивного), що характеризується інертністю та відсутністю знань; середнього (ситуативного), якому притаманна епізодична участь та зовнішня мотивація; та високого (проактивного), що проявляється в ініціативності, системних знаннях та стійкій внутрішній мотивації. Створена та описана у другому розділі теоретична модель критеріїв та показників для виявлення рівнів сформованості громадської активності молоді стала надійним підґрунтям для розробки діагностичного інструментарію та проєктування змісту експериментальної програми.

2. У процесі виконання другого завдання було **розкрито та обґрунтовано значний потенціал неформальної освіти та освітнього підходу «рівний-рівному» як ефективних інструментів розвитку соціальних компетенцій молоді.** Було доведено, що неформальна освіта, на відміну від традиційних формальних методів, створює унікальне середовище для формування громадської активності. Її ключові принципи – добровільність участі, орієнтація на потреби учасників, практична спрямованість та навчання через досвід – дозволяють максимально ефективно розвивати не лише знання, а й мотивацію та практичні навички.

Особливу увагу було приділено освітньому підходу «рівний-рівному» як каталізатору процесу формування громадської активності. Його ефективність ґрунтується на психологічних механізмах, зокрема таких як-от: високому рівні довіри, що виникає при горизонтальній комунікації; ефекті рольової моделі, коли позитивний приклад однолітка є більш досяжним та мотивуючим; та створенні підтримуючого середовища, що сприяє відкритості та готовності до дій. Було встановлено, що даний підхід має подвійний розвивальний ефект, позитивно впливаючи як на цільову аудиторію, так і на самих молодих лідерів, які виступають у ролі тренерів.

Синергетичне поєднання методології неформальної освіти та підходу «рівний-рівному» створює оптимальні педагогічні умови для комплексного впливу на всі три компоненти громадської активності. Інтерактивні методи сприяють глибокому осмисленню знань, довірлива атмосфера допомагає у

формуванні ціннісних орієнтацій, а практична робота на воркшопах та тренінгах дозволяє відпрацювати необхідні поведінкові навички. Це теоретичне обґрунтування стало основою для вибору саме такої моделі для нашої експериментальної програми.

3. Для вирішення третього завдання було **розроблено діагностичний інструментарій та на його основі визначено початковий рівень сформованості громадської активності.** Розроблений інструментарій забезпечив всебічну оцінку кожного з трьох компонентів досліджуваного феномену. Він включив як авторські розробки (анкета «Рівень обізнаності у сфері громадської діяльності» та анкета-звіт «Карта громадської участі»), що дозволили зібрати специфічні дані, так і валідовані стандартизовані методики (адаптована версія VFI М. Снайдера та А. Омто, тест-опитувальник «Рівень суб'єктивного контролю» Дж. Роттера) для вимірювання соціально-психологічних установок, що впливають на громадську активність молоді.

Результати констатувального етапу, проведеного за допомогою розробленого інструментарію, дозволили отримати об'єктивну картину початкового стану проблеми. Було виявлено, що в обох групах (експериментальній та контрольній) домінували низький (38,5% в ЕГ та 46,2% в КГ) та середній (53,8% майже в обох групах) рівні сформованості громадської активності. Високий, проактивний рівень був практично відсутнім. Аналіз за окремими компонентами виявив недостатній рівень обізнаності, домінування зовнішньої (соціальної та кар'єрної) мотивації над внутрішньою (ціннісною) та вкрай низький рівень реального досвіду та ініціативності.

Проведений аналіз не лише підтвердив актуальність обраної теми, але й дозволив перевірити вихідні умови для проведення експерименту. Було доведено, що на початок дослідження експериментальна та контрольна групи були статистично однорідними за всіма ключовими показниками, що забезпечило надійність та валідність подальших порівнянь та висновків про ефективність формувальної програми.

4. Відповідно до четвертого завдання було **розроблено та апробовано авторську програму неформальної освіти, спрямовану на формування громадської активності молоді.** Програма була спроєктована на основі модульного принципу, де кожен модуль був націлений на розвиток одного з компонентів активності: «Громадянський компас» (когнітивний компонент), «Джерело мотивації» (мотиваційно-ціннісний) та «Майстерня проєктів» (поведінковий). Змістове наповнення програми було прямою відповіддю на проблеми, виявлені під час констатувальної діагностики.

Апробація програми відбувалася в складних умовах воєнного стану, що вимагало значної гнучкості та адаптації. Це призвело до впровадження змішаного формату роботи, що поєднував онлайн-зустрічі та дискусії з офлайн-воркшопами та тренінгами. Такий підхід, хоч і був вимушеним, виявився ефективним, поєднуючи доступність онлайн-формату з живим спілкуванням. Також було застосовано гнучку, часткову імплементацію принципу «рівний-рівному», що передбачало залучення найбільш активних учасників до ролі фасилітаторів та співмодераторів.

Реалізація програми стала центральною частиною формувального етапу експерименту. Вона являла собою цілеспрямований вплив на учасників, побудований на теоретично обґрунтованих принципах неформальної освіти. Успішна апробація програми в реальних умовах роботи з молоддю підтвердила її життєздатність та актуальність.

5. На виконання п'ятого завдання було **здійснено порівняльний аналіз результатів дослідження, доведено ефективність розробленої програми та сформульовано методичні рекомендації.** Аналіз даних контрольного етапу експерименту зафіксував значну позитивну динаміку в експериментальній групі на тлі стабільної ситуації в контрольній. Це дозволило зробити обґрунтований висновок про високу ефективність програми.

Кількісні та якісні показники підтвердили позитивні зміни за всіма напрямами. В експериментальній групі було повністю подолано низький рівень сформованості громадської активності (з 38,5% до 0%), а частка учасників з

високим, проактивним рівнем зросла у декілька разів – з 7,7% до 46,2%. Було зафіксовано перехід від зовнішньої мотивації до внутрішньої, ціннісної, значне зростання рівня інтернальності та, що найважливіше, появу учасників, готових брати на себе лідерські та організаторські ролі. Оскільки в контрольній групі статистично значущих змін не відбулося, зафіксована динаміка в ЕГ є прямим наслідком реалізації формувальної програми.

На основі узагальнення результатів дослідження та досвіду апробації програми було розроблено комплекс методичних рекомендацій для соціальних працівників, фахівців молодіжних соціальних центрів та громадських організацій. Рекомендації стосуються необхідності застосування комплексного підходу, зміщення акценту на проєктне навчання та воркшопи, гнучкого використання принципу «рівний-рівному», а також адаптації роботи до сучасних умов змішаного формату.

Таким чином, усі завдання дослідження було виконано в повному обсязі, а поставлену мету – досягнуто.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Філософія неформальної освіти : проблеми та перспективи розвитку. Вища освіта України. 2013. № 4. С. 5–9.

2. Архипова С. П. Професійна компетентність і професіоналізм соціального працівника: сутність і шляхи розвитку. Соціальна робота в Україні: теорія та практика. 2004. Вип. 2 (7). С. 15-24.

3. Бабкіна М. І. Формування активної громадянської позиції підлітків у позакласній виховній роботі загальноосвітньої школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Ін-т пробл. Виховання АПН України. Київ. 2009. 231 с.

4. Бабкіна М. І. Формування громадянської активності молоді у процесі соціальної взаємодії. Педагогічні науки: теорія та практика. 2022. № 3. С. 110-116.

5. Безносюк О. О. Використання методу «рівний – рівному» у роботі соціального педагога //Вісн. Черкаського ун-ту. 2011. Вип. 203. Ч. І. Серія “Педагогічні науки”. -С.20-23

6. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 392 с.

7. Боришевський М. Й. Психологічні закономірності розвитку громадянської свідомості та самосвідомості особистості: монографія. Київ, 2001. Т. 1. 236 с.

8. Булка Н.І. Ресурси соціального інтелекту: адаптивність, комунікативність, креативність. Практична психологія та соціальна робота. 2004. № 6. С. 43– 45.

9. Вербицька П. В. Організаційно-педагогічні засади громадянської освіти старшокласників : дис. ... канд.. пед. наук : 13.00.01. Луцьк, 2000. 215 с.

10. Вербицька П. В. Формування громадянської активності студентської молоді в позааудиторній виховній роботі : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 428 с.

11. Вітковська І.М., Євдокимова І.А. Тенденції розвитку громадських організацій у сучасній україні // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 2018. С 42-48.

12. Вступ до соціальної роботи : навчальний посібник / за ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. Київ : Академвидав, 2005. 304 с.

13. Гладун В. Розвиток та формування громадянської компетентності учасників освітнього процесу на засадах демократичних цінностей. Теорія, методика і практика професійної освіти. Том 2 № (97) (2023). С. 58-70 URL: https://september.moippo.mk.ua/index.php/sept/article/view/292/250 (дата звернення 03.02.2026 р.)

14. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997.

15. Городняк І.В. Вивчення успіху крізь призму соціального досвіду старшокласника. Вісник Одеського національного університету. 2008. Т. 13. Вип. 5. С. 290–294.

16. Грабовська С. Л., Чолій С. М. Соціальна активність в процесі соціалізації особистості. Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. Т. XII. Ч. 1. Київ, 2010. С. 171-181.

17. Гриценок Л.І. Особливості впровадження принципу «рівний-рівному» у простір навчального процесу // «Вісник». Пипуск № 3 (31), 2016. С. 16-21.

18. Громадянська компетентність: соціальні очікування і реалії : монографія / І. В. Жадан; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної соціальної та політичної психології. – Кропивницький, 2022. 110 с. URL: https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2022/11/ZhadanMono2022.pdf (дата звернення 12.02.2026 р.)

19. Дідрова І.В. Система «рівний – рівному» та її використання в тренінговій роботі практичного психолога навчального закладу / І.В. Дідрова // Соціальна робота: шляхи забезпечення ефективності : [матеріали Відкритої регіональної науково-практичної конференції, м. Луганськ, 29-30 травня 2013 р.]. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. Том. І. С. 62- 67.

20. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звєрєвої. Київ; Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.

21. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008.

22. Журавель Т. , Рогозна Ю. Неформальна освіта як інструмент підвищення лідерського потенціалу учнів ПТНЗ. Освітологічний дискурс, 2018, № 1-2 (20-21). С. 171-187. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення 07.02.2026 р.)

23. Журба К. О. Становлення та розвиток громадянської освіти і виховання в Україні: теорія і практика : монографія. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2018. 388 с.

24. Капська А. Й. Соціальна педагогіка: Підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2006.

25. Капська А. Й. Соціальна робота: теорія та практика : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2010. 328 с.

26. Карпенко О. Г. Організаційно-педагогічні засади волонтерської діяльності студентської молоді : монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. 420 с.

27. Кіндратець О. М. Громадянська активність як умова демократизації суспільства // Гуманітарний вісник ЗДІА. 2009. Вип. 38. С. 117-125. URL: https://zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_38_12.pdf (дата звернення 05.12.2025 р.)

28. Ковальчук Л. Г. Волонтерський рух як чинник соціалізації сучасної молоді // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2021. Вип. 1 (48). С. 115–119.

29. Концепція освіти «рівний-рівному» щодо здорового способу життя серед молоді України [Електронний ресурс]. 2025. Режим доступу до ресурсу: https://lektsii.org/3-89737.html. (дата звернення 02.12.2025 р.)

30. Корнієвський О. А. Особливості інституціоналізації громадянського суспільства України в умовах воєнного стану. Політичне життя. 2024. № 1. С. 40-44.

31. Корпач Н. І., Сидорук І. І. Волонтерство – важливий ресурс в соціальній роботі. Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (12-15 жовт. 2020 р., Луцьк) / за заг. ред. В. З. Антонюка. Луцьк: Іванюк В. П., 2020. С. 296-298.

32. Косенчук О. Г. Соціально–педагогічні умови формування лідерських якостей старшокласників у позаурочній діяльності на рівні міста. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2012. № 22 (257). Ч. VIII. С. 238-246.

33. Кучер О. До проблеми формування громадянської компетентності випускників загальноосвітньої школи. Матеріали Першої міжнародної соціально–педагогічної конференції, м. Луцьк, 26–27 квітня 2006 р. Луцьк, 2006. С. 235–237.

34. Лісовець О. В. Теорія і методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2011. 264 с.

35. Лещук Н. О. Методика освіти «рівний – рівному» : навч.-метод. посіб. К.: Наш час, 2007. 104 с.

36. Максименко С. Д. Загальна психологія: *Навчальний* посібник. К.: Центр учбової літератури, 2004.

37. Методичні рекомендації до здійснення неформальної освіти в соціальній та гуманітарній сфері / Василюк Т., Караман О., Лазаренко О., Назмієв А., Недря К., Островська Н.., Павлик Н., Присяжнюк В., Трубавіна І., Юрків Я. ; за ред. О. Караман, І. Трубавіної. Полтава : ЛНУ імені Тараса Шевченка ; Кривий Ріг : КДПУ, 2024. 232 с.

38. Молодіжна участь у житті громади: від ідеї до реалізації : методичний посібник / за заг. ред. О. В. Корнієвського. Київ : ПРООН, 2019. 112 с.

39. Науменко Р. А. Перспективи розвитку позашкільної освіти: аспекти взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, неурядових та громадських організацій : монографія. Київ : Інформаційні системи, 2010. 239 с.

40. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: підручник К.: Академвидав, 2005.

41. Освіта за принципом «рівний-рівному»: шлях до безпечного майбутнього. Методичний посібник для тренерів / за заг. ред. О.М. Балакірєвої. Київ : ЮНІСЕФ, 2010. 184 с.

42. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти / Горностай П. П., Слюсаревський М. М., Татенко В. О., Титаренко Т. М., Хазратова Н. В. та ін. Київ : Талком, 2018 . 580 с.

43. Павлик Н. В. Неформальна освіта як засіб розвитку соціальної ініціативності підлітків // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2019. Вип. 2 (97). С. 88-95.

44. Петренко О. Б. Молодіжні центри як осередки формування громадянської компетентності молоді // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2022. № 3 (117). С. 234-245.

45. Петько Л.В. Соціально-комунікативна активність підлітків : теорія і практика : монографія. Київ : ВМУРоЛ «Україна», 2010. 268 с.

46. Плинокос Д., Коваленко М. Неформальна освіта: теоретичні аспекти і наукові підходи. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія : Економічні науки. 2016. Вип. 29. С. 53–60

47. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з сучасної педагогічної науки. Вісник програм шкільних обмінів. 2005. № 23. С. 18–20.

48. Прибиткова Н. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в умовах війни: виклики та перспективи // Соціальна робота та соціальна освіта. 2023. № 1 (10). С. 56-64.

49. Про освіту : Закон України (редакція від 2017 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення 27.11.2025р.)

50. Про основні засади молодіжної політики : Закон України від № 4488-IX від 05.06.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text (дата звернення 22.10.2025 р.)

51. Про стан розвитку громадянського суспільства України в 2021 році та його зміни на початку 2022 року : матер. щоріч. доп. / заг. ред. Ю. Каплан. Київ : НІСД, 2022. 56 с.

52. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21.06.2001 №2558-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text (дата звернення 12.12.2025р.)

53. Ревич А.В. Громадянська активність та її форми в системі публічного врядування // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. Том 35 (74) № 1 2024. С. 22-27. URL http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/1_2024/7.pdf (дата звернення 03.12.2025 р.)

54. Ревич А.В. Етапи та чинники розвитку громадської активності в системі публічного врядування України // Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics», №49 (2025). С 198-205. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text (дата звернення 10.01.2026 р.)

55. Семигіна Т. В. Технологія «рівний-рівному» як інновація соціальної роботи // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. 2013. № 1-2. С. 45–53.

56. Соціальна педагогіка : підручник / за ред. А. Й. Капської. 4-те вид., перероб. і доп. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 488 с.

57. Соціальна робота в Україні: Навчальний посібник / за ред. І. Д. Звєрєвої, Г. М. Лактіонової. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.

58. Соціальна робота: В 3-х ч. / За ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. К.: Києво-Могилянська академія, 2004.

59. Стребкова Ю., Дранник В. Викладання філософії за методом «рівний-рівному» у контексті деконфліктизації педагогічного процесу // Київський національний університет імені Тараса Шевченка : Українознавчий альманах. Випуск 29. 2022. С. 171-175.

60. Технології соціально-педагогічної роботи : навчальний посібник / за ред. А.Й. Капської. Київ, 2000. 372 с.

61. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика: Навчальний посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2008.

62. Тютюнник А. В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до використання технології «рівний – рівному» у профілактичній роботі : дис. … канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2014. 270 с.

63. Федоруц М. В. Соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти. Дис…ція на здобутя к.п.н. Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка. 2021. 370 с.

64. Цимбалюк І. М. Психодіагностика: навчальний посібник. Київ : ВД «Професіонал», 2005. 288 с.

65. Цицик О. Громадянська активність як запорука підвищення дієздатності територіальних громад // Вісник національного університету «Лбвівська політехніка». № 4 (28). 2020. С. 116-122.

66. Цимбалюк І. М. Психодіагностика: навчальний посібник. Київ : ВД «Професіонал», 2005. 288 с.

67. Rotter J. B. Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement // Psychological Monographs: General and Applied. 1966. Vol. 80, No. 1. P. 1–28.

68. Omoto A. M., Snyder M. The Prosocial Personality: The Role of Personality in a Study of AIDS Volunteers // Journal of Personality. 1995. Vol. 63, No. 3. P. 531–558. (Методика «Мотивація участі у волонтерській діяльності» (адаптація VFI)

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета «Рівень обізнаності у сфері громадської діяльності»

Мета: Визначити рівень знань та розуміння молоддю сутності, форм та механізмів громадської активності.

Інструкція для учасника: *Шановний друже! Просимо Вас взяти участь в дослідженні, присвяченому вивченню громадської активності молоді. Ваші щирі відповіді дуже важливі. Анкета є анонімною, її результати будуть використані в узагальненому вигляді. Оберіть, будь ласка, один або декілька варіантів відповіді, які найкраще відображають Вашу думку, або напишіть свою відповідь.*

Блок А. Розуміння ключових понять

1. Що, на Вашу думку, найкраще визначає поняття «громадська активність»?

а) Будь-яка допомога іншим людям.

б) Участь у виборах та політичних мітингах.

в) Добровільна, свідома діяльність, спрямована на вирішення соціально значущих проблем.

г) Робота в державній установі.

2. Які з перелічених дій є формами громадської активності? (Можна обрати декілька варіантів)

[ ] Волонтерство у притулку для тварин

[ ] Підписання електронної петиції

[ ] Організація благодійного збору коштів

[ ] Участь у студентському самоврядуванні

[ ] Сортування сміття та участь в еко-акціях

[ ] Робота за заробітну плату в благодійному фонді

Блок Б. Обізнаність про інструменти та організації

3. Назвіть, будь ласка, 1-2 молодіжні громадські організації, які діють у Вашому місті або в Україні: _____

4. Чи знаєте Ви, куди можна звернутись, якщо у Вас є ідея соціального проєкту, але потрібна допомога в його реалізації?

а) Так, знаю конкретні організації чи платформи.

б) Маю загальне уявлення, але не знаю конкретно.

в) Ні, не знаю.

5. Оцініть за 5-бальною шкалою, наскільки Ви згодні з твердженнями (де 1 – зовсім не згоден, 5 – повністю згоден):

– Я добре розумію різницю між волонтерством та благодійністю.

– Я знаю, як працюють інструменти громадського бюджету (бюджету участі).

– Я вважаю, що діяльність громадських організацій справді впливає на життя в країні.

Додаток Б

Анкета-звіт «Карта громадської участі» (для визначення рівня сформованості поведінкового компонента громадської активності)

Мета: Визначити реальний досвід участі молоді в громадській діяльності та її готовність до активних дій.

Інструкція для учасника: *Шановний друже! Ця анкета допоможе нам зрозуміти Ваш досвід та бажання долучатися до громадського життя. Будьте максимально щирими. Анкета є анонімною.*

Розділ 1. Ваш досвід за останні 6 місяців

1. Як часто за останні пів року Ви особисто брали участь у таких видах діяльності?

(Ніколи | 1-2 рази | 3-5 разів | Більше 5 разів)

– Допомагали як волонтер (напр., плели сітки, допомагали ВПО)

– Робили пожертви на благодійність (крім донатів на ЗСУ)

– Брали участь в екологічних акціях (напр., прибирання)

– Підписували електронні петиції

– Відвідували тренінги чи лекції на соціальну тематику

2. Якщо Ви брали участь у якихось проєктах, яку роль Ви найчастіше виконували?

а) Ініціатор / організатор

б) Активний виконавець

в) Рядовий учасник, який виконує прості доручення

г) Пасивний спостерігач

д) Не брав(ла) участі

Розділ 2. Ваша готовність до дій

3. Оцініть за 5-бальною шкалою Вашу особисту готовність долучитися до наведених нижче активностей, якщо б Вам запропонували

(де 1 – зовсім не готовий, 5 – дуже готовий): *(Активність | Готовність (1-5))*

Витратити свій вихідний на участь у волонтерській акції.

Взяти на себе відповідальність за організацію невеликого благодійного заходу.

Публічно висловити свою позицію щодо важливої соціальної проблеми (напр., у соцмережах).

Долучитися до команди для написання грантової заявки на соціальний проєкт.

4. Скільки годин на місяць Ви реально готові приділяти громадській діяльності (окрім роботи/навчання)?

а) 0 годин

б) до 2 годин

в) 3-5 годин

г) 6-10 годин

д) більше 10 годин